Міністерство освіти і науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

# Соціально-педагогічна профілактика булінгу в закладах освіти

Здобувачки IV року навчання
групи СПб-1-22-4.0з
ОПП 231.00.02 «Соціальна педагогіка»
Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
**Кузьменко Наталії**
Наукова керівниця: доктор пед. наук,
професор Вайнола Р.Х.

Київ – 2026

# АНОТАЦІЯ

*Кузьменко Н. А.* Соціально-педагогічна профілактика булінгу в закладах освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Бакалаврська робота за спеціальністю 231 «Соціальна робота» за освітньою програмою «Соціальна робота». – Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2026.

У кваліфікаційній роботі досліджено проблему профілактики булінгу в закладах освіти як актуального соціально-педагогічного явища. Розкрито сутність поняття булінгу, його види, причини та особливості прояву в освітньому середовищі. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення профілактики булінгу в Україні, а також сучасні методи й технології соціально-педагогічної роботи щодо попередження цього явища.

Базою емпіричного дослідження став Центр науково-технічної творчості молоді «Сфера», де було проведено анкетування працівників закладу з метою виявлення поширеності булінгу, найбільш типових форм його прояву, вікових особливостей та ефективності профілактичних заходів. У ході дослідження визначено основні чинники виникнення булінгу та труднощі реагування на його прояви в освітньому середовищі.

На основі отриманих результатів розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи профілактики булінгу із застосуванням форм і методів соціально-педагогічної роботи, спрямованих на формування безпечного та толерантного освітнього середовища.

Ключові слова: *булінг; профілактика булінгу; заклади освіти; соціально-педагогічна робота; освітнє середовище; соціальна профілактика; кібербулінг; учасники освітнього процесу.*

# SUMMARY

*Kuzmenko N. A.* Socio-pedagogical prevention of bullying in educational institutions. – Qualification scientific work as a manuscript.

Bachelor’s thesis in Specialty 231 “Social Work” under the Educational Program “Social Work”. – Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2026.

The qualification paper examines the problem of bullying prevention in educational institutions as a relevant socio-pedagogical phenomenon. The essence of bullying, its types, causes, and specific manifestations within the educational environment are revealed. The study analyzes the legal and regulatory framework for bullying prevention in Ukraine, as well as modern methods and technologies of socio-pedagogical work aimed at preventing this phenomenon.

The empirical research was conducted at the Center for Scientific and Technical Creativity of Youth “Sphere”, where a survey of the institution’s staff was carried out to identify the prevalence of bullying, the most common forms of its manifestation, age-related characteristics, and the effectiveness of preventive measures. The study identified the main factors contributing to bullying and the difficulties in responding to its manifestations within the educational environment.

Based on the obtained results, recommendations were developed to improve the system of bullying prevention through the use of forms and methods of socio-pedagogical work aimed at creating a safe and tolerant educational environment.

Keywords: *bullying; bullying prevention; educational institutions; socio-pedagogical work; educational environment; social prevention; cyberbullying; participants in the educational process.*

# ЗМІСТ

**ВСТУП**…….. 5

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**……. 8

1.1. Поняття, види та причини булінгу як соціального явища…….. 8

1.2. Нормативно-правове регулювання профілактики булінгу в Україні……. 14

1.3. Методи та технології соціально-педагогічної профілактики булінгу……. 17

**РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**…… 21

2.1. Емпіричне дослідження стану булінгу в закладі освіти …… 21

2.2. Аналіз чинників булінгу та оцінка ефективності існуючих заходів профілактики…….. 42

2.3. Розробка рекомендацій щодо удосконалення системи профілактики булінгу……. 46

**ВИСНОВКИ**…….. 50

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**…….. 53

**ДОДАТКИ**……. 59

# ВСТУП

**Актуальність теми.** У сучасному освітньому середовищі булінг (цькування) є одним із найгостріших соціальних явищ, яке негативно впливає на психічне здоров'я, академічні досягнення та соціалізацію учнів. За даними досліджень, булінг поширений у закладах освіти України, де до 40% школярів стикаються з його проявами як жертви, агресори чи свідки [5; 11; 41]. Згідно з офіційними даними Національної поліції України, у перші чотири місяці 2025 року зареєстровано 130 випадків булінгу, що становить у середньому 32 випадки на місяць – це в 1,5 раза більше, ніж за аналогічний період попереднього року. За перші десять місяців 2025 року кількість адміністративних протоколів про булінг у закладах освіти сягнула 234, що на 7% більше порівняно з 2024 роком, і щодня щонайменше двоє дітей стають жертвами цього явища. Дослідження Міністерства освіти і науки України вказує, що понад 53% учнів стикалися з булінгом хоча б раз у житті, причому більшість дітей не повідомляє про це через страх чи відсутність ефективних механізмів захисту [3; 23; 39]. Це явище призводить до тривалих наслідків, таких як депресія, тривога, зниження самооцінки, проблеми з навчанням та навіть суїцидальні тенденції серед підлітків [3; 23; 39]. В умовах воєнного стану в Україні проблема загострюється через психологічні травми, міграцію населення, стрес та нові чинники, як статус внутрішньо переміщених осіб чи біженців, що посилює конфлікти в шкільному колективі [16; 26]. Зокрема, після повномасштабного вторгнення поширеність булінгу серед підлітків зросла до 24,7%.

Нормативно-правова база, зокрема Закон України «Про освіту» (2017) та Наказ МОН № 1646 (2019), зобов'язує заклади освіти впроваджувати заходи профілактики булінгу [10; 12; 29]. Однак, попри наявність рекомендацій та запуск анонімних інструментів звітності, ефективність цих заходів залишається низькою через брак системного підходу, недостатню підготовку педагогів та соціальних працівників, а також низький рівень доведення справ до суду (лише

48-50% випадків) [7; 9; 44]. Більше половини порушень вчиняють підлітки віком 14-16 років, а випадки групового чи повторного булінгу становлять 14-15% від загальної кількості.

Проблема булінгу в закладах освіти активно вивчається вітчизняними та зарубіжними вченими. Теоретичні основи булінгу як соціально-психологічного феномена розкриті в працях Т. Алєксєєнко [1], Ю. Блудової та О. Ільїної [2], В. Бондар та Т. Харківської [3], які аналізують причини, види та стратегії реагування. Нормативно-правове регулювання профілактики висвітлено в роботах О. Ковальової та В. Капуляка [17], О. Остапенко [30], Н. Юрко та співавторів [48]. Методи та технології соціально-педагогічної профілактики розглянуто А. Кабикою та Н. Єсіною [15], О. Карпенко та Ю. Донченко [16], В. Мельничуком та В. Андрєєнковою [24; 36]. Емпіричні аспекти, чинники та рекомендації щодо удосконалення системи профілактики представлено в дослідженнях Л. Гончар [7], А. Губко [8], О. Денисенко [9], О. Журавель [11], Н. Лесько [22], К. Максіом [23], Л. Міхєєвої та О. Кулєшової [25], Д. Момат [26], А. Мотуз [27], О. Назарової [28], О. Проць та Р. Романківа [38], Є. Соболь та А. Корнійченко [42], Н. Тілікіної [43], Т. Федорченко [44], В. Шахрая [45; 46], О. Юніна та співавторів [47]. Практичні посібники ЮНІСЕФ [14] та МОН [31; 33; 34] пропонують алгоритми протидії. Водночас, існують прогалини: брак інтеграції емпіричних даних з воєнного контексту, недостатній акцент на ролі соціальних працівників у розробці локальних програм профілактики та оцінці їх ефективності. Це обумовлює необхідність подальших досліджень для синтезу теорії та практик, що обумовило вибір теми дослідження: ***Соціально-педагогічна профілактика булінгу в закладах освіти***.

**Об'єкт дослідження** – процес соціальної профілактики в закладах освіти.

**Предмет дослідження** – методи та форми профілактики булінгу в закладах освіти.

**Мета дослідження** – обґрунтувати систему соціально-педагогічної профілактики булінгу в закладах освіти та виявити оптимальні форми та методи реалізації цього процесу.

**Завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні основи булінгу як соціального явища.
2. Розкрити засади нормативно-правового регулювання профілактики булінгу в закладі освіти.
3. Провести емпіричне дослідження стану булінгу в закладі загальної середньої освіти та оцінити чинники його прояву.
4. Розробити рекомендації щодо удосконалення системи профілактики булінгу з використанням форм та методів соціально-педагогічної роботи.

**Методи дослідження.** Для досягнення мети використано комплекс методів: теоретичні – аналіз наукової літератури, нормативних документів та узагальнення для вивчення сутності булінгу; емпіричні – анкетування, спостереження та інтерв'ю для збору даних про стан булінгу в закладі освіти; статистичні – обробка результатів для оцінки чинників та ефективності заходів; моделювання – для розробки рекомендацій щодо системи профілактики.

**Структура роботи.** Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (49 позицій) та додатків.

# РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

## 1.1. Поняття, види та причини булінгу як соціального явища

Булінг як соціальне явище є однією з актуальних проблем сучасного суспільства, особливо в освітньому середовищі, де воно проявляється як систематичне психологічне, фізичне чи соціальне насильство, що призводить до тривалих негативних наслідків для всіх учасників процесу, включаючи жертву, агресора та свідків. Згідно з законодавчим визначенням, булінг (цькування) – це діяння (дія або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [5]. Це явище характеризується систематичністю (повторюваністю дій принаймні двічі), нерівністю сил між агресором і жертвою, а також наміром заподіяти шкоду, що відрізняє його від звичайних конфліктів чи сварок, які не мають злого умислу, дисбалансу влади та відсутності визнання провини кривдником [14, с. 41]. Булінг завжди відбувається в публічній сфері (наприклад, у закладах освіти) і включає трьох сторін: кривдника, жертву та спостерігачів, що робить його зменшеною копією терористичного акту, формуючи людиноненависницькі мотиви [5; 14, с. 41].

У науковій літературі булінг трактується як соціально-психологічний феномен, що включає три ключові компоненти: систематичність/повторюваність дій, агресивність і дисбаланс сил [4, с. 8]. Наприклад, Дан Ольвеус, піонер досліджень булінгу, описує його як трикомпонентне явище, де одна особа (або група) систематично нападає на іншу, викликаючи стан безпомічності та виключення з групи, з метою

залякування, демонстрації сили та приниження [5]. І. Кон тлумачить булінг як залякування, жорстоке поводження, фізичний та/або психологічний терор стосовно дитини її однолітками [5]. За визначенням Центрів з контролю та профілактики захворювань (CDC), булінг – це будь-яка агресивна поведінка однієї або кількох осіб (не родичів жертви), що є повторюваною або має очевидні передумови для повторення, у формі фізичного, словесного чи психологічного насильства [9]. Д. Лейн визначає булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в даній ситуації [4]. Пітер Рандалл трактує булінг як емоційне приниження однієї людини іншою, результатом якого є виключення її з групи [4].

О. Барліт описує булінг як утиск, дискримінацію, цькування – тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку особи або групи по відношенню до іншої особи або групи [4]. У контексті ЮНІСЕФ булінг розглядається як насильницькі дії, що шкодять фізичному та психічному здоров'ю трьох сторін: жертв, нападників і свідків, з метою формування моделі поведінки, де насильство сприймається як ефективний спосіб досягнення успіху та авторитету, і де відсутність каяття в кривдника є ключовою рисою [14, с. 15-]. Т. Алєксєєнко розкриває сутнісний зміст булінгу як соціально-педагогічної та психологічної проблеми, що проявляється в шкільному середовищі та поза ним, підкреслюючи його механізми як форми тривалого насильства [1]. Аналогічно, А. Губко визначає шкільний булінг як соціально-психологічний феномен, що включає емоційне приниження, образу почуттів людини, що призводить до виключення її з групи [8, с. 46]. У монографії під редакцією Т. Яценко булінг аналізується як психологічний механізм, що базується на агресії та насильстві як психологічному підґрунті [39, с. 23].

Основними рисами булінгу є: систематичність, нерівність фізичних, соціальних чи психологічних можливостей між жертвою та агресором,

взаємостосунки переслідувача й жертви, а також емоційне приниження. Булінг завжди пов'язаний із насильством та агресією, які є його психологічним підґрунтям, і відрізняється від сварки чи конфлікту злим умислом, систематичним характером, дисбалансом сил та відсутністю визнання провини кривдником. У воєнних умовах булінг набуває особливої гостроти, перетворюючись на особливо небезпечну та травматичну форму, де насильство стає нормою поведінки [16, с. 59].

Щодо видів булінгу, науковці класифікують його залежно від форм прояву та засобів. Найпоширеніші види включають фізичний, психологічний (вербальний), соціальний (реляційний), економічний, сексуальний та кібербулінг, які часто перетинаються [14, с. 157]. За статистикою, вербальне цькування займає перше місце (образи, злі жарти, словесні провокації, обзивання, непристойні жарти тощо), за ним слідує бойкот, фізична розправа, поширення чуток і пліток, а також злодійство [4, с. 11].

1. Психологічний (вербальний) булінг – нанесення психологічної травми через образи, погрози, залякування, поширення образливих чуток, ізоляцію, ігнорування, маніпуляції, шантаж, словесні образи, глузування, погрози, приниження, залякування, ігнорування, бойкот. Це найпоширеніша форма, що включає словесні образи, глузування, погрози тощо, і є найскладнішою для виявлення, оскільки не залишає видимих слідів. Наприклад, принизливі погляди, жести, вирази обличчя, поширення пліток, маніпуляція думками, створення інтриг [48].

2. Фізичний булінг – стусани, удари, штовхання, зачіпання, ляпаси, підніжки, тілесні ушкодження, викручування рук та інші дії, що пов’язані з болем та фізичним ушкодженням, включаючи шмагання, кусання, завдання ударів. Наприклад, бійки, штовхання, захоплення, завдання травм; у воєнних умовах ця форма посилюється через загальну агресію [16, с. 59].

3. Соціальний (реляційний) булінг – систематичне приниження почуття гідності потерпілого через ігнорування, ізоляцію, уникання, виключення, бойкот, соціальну ізоляцію. Це найскладніше помітна форма, що

включає поширення пліток та чуток, і часто є непрямою (наприклад, групові чутки). Наприклад, соціальне придушення, заборона, ігнорування [48].

4. Економічний булінг – крадіжки, пошкодження речей та одягу, вимагання грошей або їжі чи інших предметів, примушення вкрасти, навмисне позбавлення їжі, одягу, грошей, документів чи майна. Наприклад, вимагання грошей на обіди, погрози [14, с. 56].

5. Сексуальний булінг – непристойні рухи, погляди, жести, прізвиська, поширення образливих чуток, знімання та розповсюдження відео з переодяганням, сексуальні жарти й погрози, небажана вербальна/невербальна/фізична поведінка сексуального характеру. Наприклад, сексуальні жарти після чуток [14, с. 56].

6. Кібербулінг – цькування та приниження за допомогою електронних пристроїв, зокрема мобільних телефонів, інтернету, поширення неправдивої інформації через соціальні мережі, неоднозначні фото, образи телефоном, зйомка та поширення бійок/принижень онлайн, чати, електронна пошта, sms, наклепницькі сайти. Ця форма набирає особливих обертів у сучасному цифровому середовищі. Наприклад, створення чатів для пліток, негативні коментарі [14, с. 56].

У дослідженнях Н. Юрко та співавторів мобінг і булінг класифікуються як вертикальний (від лідера, також відомий як булінг) та горизонтальний (на рівні колективу), з булінгом як різновидом вертикального мобінгу, де мобінг – груповий, а булінг – індивідуальний [48]. Процес розвитку булінгу складається з п'яти етапів:

- наявність тривалого та невирішеного конфлікту;
- агресивні дії та ворожі відносини;
- залучення інших членів групи до конфлікту;
- стигматизація жертви через наклеп та ярликування;
- витіснення жертви з колективу [48].

К. Максіом виділяє соціально-психологічні особливості учасників, підкреслюючи ролі булера (агресора), жертви та спостерігачів, де спостерігачі

часто включають тих, хто впливає на сильніших однолітків, боїться стати жертвою, не має ініціативи, цінує дружбу з лідером або сприймає це як розвагу [23, с. 53].

Причини булінгу як соціального явища є багатофакторними і об’єднуються в чотири групи: особистісні, сімейні, ситуативні (середовищні) та соціальні (суспільні) [4, с. 12]. Вони кореняться в суспільному зростанні конкуренції, відсутності відповідальності за порушення прав, і проявляються екстремально в освітніх середовищах через неконтрольовані емоції підлітків [48].

1. Особистісні причини – індивідуальні особливості фізичного, психічного, інтелектуального розвитку, зовнішності, стану здоров'я, національності тощо; «інакшість», що стає об’єктом висміювання (наприклад, окуляри, брекети, мовні проблеми); розлади розвитку (розлади поведінки, біполярний розлад, посттравматичний стресовий розлад, синдром гіперактивності з дефіцитом уваги – ADHD), які провокують агресивність; бажання самоствердитися, завоювати авторитет, заздрість успішнішим однолiткам; спосіб поведінки (активність/пасивність), статус у колективі (відмінник, двієчник); боротьба за лідерство, зіткнення субкультур, цінностей і нетолерантне ставлення до них; агресивність, наявність психічних і фізичних вад, відсутність предметного дозвілля; компенсація невдач, прагнення домінування, імпульсивність, жорстокість, відсутність співчуття, фізична сила. Булери часто змінюють об'єктів цькування, маючи постійну потребу в жертві, і проектують власні травми (наприклад, домашнє насильство) [48; 14, с. 97]. Жертви часто – сором'язливі, вразливі, замкнуті, з низькою самооцінкою, схильні до депресії, без друзів, фізично слабкі, з відмінностями (зовнішність, здоров'я, національність) [14, с. 97].

2. Сімейні причини – брак близьких стосунків, комунікації між батьками та дитиною, відсутність уваги, що не дозволяє ділитися проблемами; авторитарний стиль батьківського спілкування, гіперопіка, тиск або жорстоке поводження; насильство вдома, яке копіюється дитиною (жертва стає

кривдником для помсти); виховання в неповній сім’ї; слабкий/авторитарний контроль, критика, обмеження; гіперзахист, що сприймає світ як загрозливий; кризи в сім'ї, конфлікти між батьками, що підвищують агресивність 25, с. 134]. Булінг є продовженням авторитарних способів управління та сімейних утисків.

3. Ситуативні (середовищні) причини – несприятливий соціально-психологічний клімат у закладі освіти, стрес від навчання, перевантаження; відносини з однолітками та викладачами; відсутність уваги педагогів, ігнорування проблеми на рівні закладу (невизнання формує сприйняття норми або безкарності); виокремлення учнів вчителем, що викликає суперництво; відсутність контролю в перервах, їдальні, роздягальні; сексуальні стосунки серед учнів як підстава для цькування; авторитарний стиль навчання (низька самооцінка, агресивність, психологічний самозахист; покарання всього класу підсилює агресію); відсутність безпечної системи, клімату, заходів проти насильства, алгоритмів виявлення та реагування; низькі знання профілактики; пріоритет жертвам над свідками/буллерами; секс-рольовий підхід замість гендерного. Заклад освіти може ініціювати через культуру репресивних заходів, групове покарання, що формує «дідівщину» [4].

4. Соціальні (суспільні) причини – людська нерівність, нетолерантність, культурні стереотипи; неконтрольований інформаційний простір (інтернет, ЗМІ, ігри, фільми), що популяризує насильницькі моделі; дискримінація через сексуальну орієнтацію (48,7% ЛГБТ відчувають небезпеку), соціально-економічну нерівність (зневажливе ставлення до дітей з малозабезпечених сімей, етнічних меншин, мігрантів); гендерні стереотипи; зростання конкуренції в суспільстві, відсутність відповідальності за порушення прав; жорстокість з медіа, що проявляється в агресії до інших, тварин, середовища; пошук справедливості через насильство [ 48]. Мотивами є побудова ієрархічної вертикалі, самоствердження, конкурентна боротьба, заздрість, помста та реалізація садомазохістичних схильностей. У воєнних умовах причини загострюються через психологічні травми та міграцію: підвищена напруга та стрес серед дітей, зменшення дорослих для допомоги та

контролю, зростання насильства через страх і невпевненість, руйнування сімейних і соціальних структур, поширення негативних стереотипів щодо етнічних чи релігійних груп, дисфункція військової культури, що підтримує насильство як засіб досягнення цілей [26].

Таким чином, булінг як соціальне явище вимагає комплексного аналізу, оскільки його причини коріняться в індивідуальних, сімейних та суспільних факторах, а види прояву впливають на ефективність профілактичних заходів.

## 1.2. Нормативно-правове регулювання профілактики булінгу в Україні

Нормативно-правове регулювання профілактики булінгу (цькування) в Україні є комплексним і базується на міжнародних стандартах, конституційних нормах та спеціалізованому законодавстві, що спрямоване на створення безпечного освітнього середовища, захист прав дитини та запобігання насильству в закладах освіти. Основні положення щодо булінгу були введені в українське законодавство у 2018–2019 роках і надалі удосконалювалися, зокрема в умовах воєнного стану та посилення психологічних ризиків для дітей [10; 12; 17].

Міжнародною основою є Конвенція ООН про права дитини (ратифікована Постановою ВР України № 1760-XII від 27.02.1991, редакція від 16.11.2023), яка гарантує кожній дитині право на захист від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, зневаги, недбалого ставлення, зловживань, у тому числі сексуального характеру, та на безпечне середовище для розвитку [19]. Ці принципи інтегровані в національне законодавство як обов'язкові для виконання.

На рівні конституційного та базового законодавства профілактика булінгу регулюється Законом України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (№ 38–39, ст. 380), де в статті 1 визначено поняття булінгу (цькування) як діяння учасників освітнього процесу, що полягає в психологічному, фізичному,

економічному, сексуальному насильстві, у тому числі з використанням засобів електронних комунікацій, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [12]. Закон зобов'язує заклади освіти створювати безпечне освітнє середовище, запобігати булінгу та реагувати на його випадки [10; 12].

Ключовим спеціальним законом є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII, який вніс зміни до Закону «Про освіту», Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та інших актів. Цей закон ввів адміністративну відповідальність за булінг: стаття 173-4 КУпАП передбачає штраф від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (або громадські роботи) за вчинення булінгу, а за повторне або групове – від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин [10; 18; 27]. Закон також встановив обов'язок закладів освіти розробляти правила поведінки, проводити профілактичні заходи та створювати комісії для розгляду випадків булінгу [10; 12].

Важливим підзаконним актом є Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» (зареєстрований у Мін'юсті 03.02.2020 за № 111/34394). Цей наказ затверджує Порядок реагування на випадки булінгу, що визначає механізм дій у закладах освіти: подання заяви, створення комісії для розгляду, фіксацію факту, застосування заходів виховного впливу (розмови, бесіди, залучення психолога, батьків), інформування поліції та служби у справах дітей у разі підтвердженого факту. Порядок передбачає превентивні заходи, такі як тренінги, семінари та моніторинг клімату в колективі [10].

У 2020 році Указом Президента України № 195/2020 від 25.05.2020 схвалено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, яка визначає стратегічні цілі: створення культури нульової толерантності до насильства, посилення ролі соціальних

працівників, педагогів та батьків у профілактиці, інтеграцію психологічної підтримки та моніторинг ефективності заходів [32].

У 2025 році нормативна база була суттєво доповнена постановами Кабінету Міністрів України. Постанова КМУ від 04.06.2025 № 658 затвердила Типову програму унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми, яка є обов'язковою для розробки локальних положень у закладах освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Програма включає превентивні заходи (навчання персоналу, інформування дітей та батьків), виявлення ризиків, реагування (створення комісій, каналів повідомлень), надання допомоги постраждалим та моніторинг [33; 34].

Постанова КМУ від 19.11.2025 № 1513 затвердила Порядок реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми, що поширюється на всі суб'єкти, які працюють з дітьми (включаючи заклади освіти). Порядок чітко розмежовує: комісії закладів не встановлюють факт насильства (це компетенція поліції та суду), але зобов'язані фіксувати звернення, інформувати уповноважені органи, забезпечувати безпечні канали повідомлень та проводити профілактику. Керівники закладів затверджують локальні положення на основі Типової програми та цього Порядку [33].

Додаткове регулювання забезпечують Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III (зі змінами), що гарантує захист від насильства [35], та методичні рекомендації МОН, ЮНІСЕФ та інших організацій, які деталізують алгоритми дій [13; 14; 31]. У воєнних умовах нормативні акти акцентують на психологічній підтримці та адаптації заходів до травм, міграції та стресу [16].

Таким чином, нормативно-правове регулювання профілактики булінгу в Україні є багаторівневим: від міжнародних зобов'язань до локальних положень закладів освіти.

## 1.3. Методи та технології соціально-педагогічної профілактики булінгу

Соціально-педагогічна профілактика булінгу в закладах освіти представляє собою науково обґрунтовану систему заходів, спрямованих на запобігання виникненню, мінімізацію ризиків і подолання наслідків цього соціального явища, з урахуванням психолого-педагогічних, соціальних і правових аспектів.

Згідно з визначенням, профілактика булінгу є комплексною діяльністю, що включає первинний (загальний), вторинний (з групами ризику) та третинний (корекційно-реабілітаційний) рівні, з метою формування толерантного освітнього середовища, розвитку емпатії, навичок ненасильницької комунікації та підвищення компетентностей учасників освітнього процесу [13, с. 76]. Ця профілактика ґрунтується на принципах системності (інтеграція в освітній процес), індивідуального підходу (врахування вікових, психологічних особливостей), партнерства (співпраця школи, сім'ї, громади), нульової толерантності до насильства та наукової обґрунтованості (використання емпірично перевірених методів) [36, с. 15].

Теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики булінгу коріняться в роботах вітчизняних і зарубіжних учених, таких як Д. Ольвеус (програма Olweus Bullying Prevention Program), який наголошує на системному втручанні на рівні школи, класу та індивідуума [14, с. 42]. В Україні профілактика інтегрована в освітні стандарти та професійні компетентності, що включають застосування експериментальних методів, організацію волонтерської діяльності та проведення тренінгів [24, с. 132]. Форми профілактики поділяються на інформативно-консультативну (підвищення обізнаності), діагностичну (виявлення ризиків), корекційну (робота з наслідками) та організаційну (впровадження політики закладу) [24, с. 57].

Методи соціально-педагогічної профілактики булінгу класифікуються за призначенням і рівнем втручання. Серед основних виділяють:

1.Просвітницькі (інформаційно-освітні) методи, спрямовані на підвищення рівня знань про булінг, його наслідки та способи запобігання, формування негативного ставлення до насильства та розвиток толерантності. Ці методи базуються на теорії соціального навчання А. Бандури, де моделювання поведінки через приклади сприяє зміні установок [3, с. 176]. Наприклад, лекції, семінари, тематичні бесіди, дні толерантності, тижні протидії булінгу; батьківські збори з обговоренням ролі сім'ї; інформаційні стенди, плакати, буклети, відеолекторії; рольові ігри, інсценування ситуацій, форум-театр (метод А. Боала), соціально-інтерактивний театр для моделювання альтернативної поведінки без насильства; онлайн-кампанії в соціальних мережах для протидії кібербулінгу. Ефективність цих методів підтверджується дослідженнями, де просвіта знижує поширеність булінгу на 20-30% [44].

2.Діагностичні (моніторингові) методи, що дозволяють виявляти ознаки булінгу, оцінювати соціально-психологічний клімат колективу та ідентифікувати групи ризику на ранніх стадіях. Вони ґрунтуються на принципах емпіричного дослідження та використовують кількісні й якісні інструменти для збору даних [24, с. 132]. Наприклад, анкетування (наприклад, анкета Ольвеуса для самооцінки ролей у булінгу), опитування (структуровані та напівструктуровані), тестування (соціометрія Дж. Морено для аналізу відносин у групі, тест САН для оцінки емоційного стану, проективні методики як «Незакінчене речення» для виявлення прихованих конфліктів); спостереження (систематичне за поведінкою учнів під час перерв, уроків); аналіз документів (щоденники, звіти про інциденти); індивідуальні та групові інтерв'ю; моніторинг соціальних мереж для виявлення кібербулінгу. У воєнних умовах діагностика адаптується для оцінки травм і стресу [16; 26].

3.Тренінгові (розвивальні) технології, які є інтерактивними методами формування практичних навичок протидії булінгу, розвитку емоційного інтелекту, емпатії, толерантності та ненасильницького вирішення конфліктів. Вони базуються на теорії когнітивно-поведінкової терапії та груповій динаміці К. Левіна [15, с. 94]. Наприклад, соціально-педагогічні тренінги (групові

заняття з вправами на активне слухання, рольові ігри для симуляції ситуацій булінгу, техніки емпатії як «Прогулянка в чужих черевиках»); тренінги «рівний-рівному» для підготовки учнів-медіаторів; програми розвитку емоційного інтелекту (за Д. Гоулманом), антидискримінаційної поведінки; арт-терапевтичні методи (малювання емоцій, інсценування через театр, вивчення літератури про толерантність, моделювання ситуацій через пісочну терапію чи ляльковий театр); психологічні тренінги з подолання агресії в дитячих групах, адаптовані до воєнного контексту (робота з травмами, стресом). Дослідження показують, що тренінги знижують рівень булінгу на 15-25% [3; 14].

4.Медіаційні (відновні) технології, що фокусуються на мирному вирішенні конфліктів без покарання, відновленні відносин і відповідальності учасників, базуючись на теорії відновного правосуддя [24]. Наприклад, шкільна служба медіації (підготовка учнів-медіаторів за принципом «рівний-рівному», впровадження в три етапи: організаційно-інформаційний, системний, практичний); процес медіації (зустріч сторін за участю нейтрального фасилітатора, діалог для вираження емоцій, досягнення угоди про компенсацію); кола примирення (групові дискусії в колі для обговорення інциденту); відновні конференції (залучення жертви, агресора, свідків, батьків для спільного плану дій). У воєнних умовах медіація інтегрує психологічну підтримку [16, с. 56].

5.Організаційно-управлінські технології, що забезпечують системне впровадження профілактики на рівні закладу освіти, з акцентом на політику та координацію [10]. Наприклад, розробка локальних положень про протидію булінгу, правил поведінки учнів, антибулінгової політики закладу (згідно з Наказом МОН № 1646); створення комісій з розгляду випадків булінгу, координаційних рад за участю соціальних працівників, психологів, адміністрації; впровадження шкільної служби медіації; залучення батьків через батьківські комітети, семінари; міжвідомча співпраця (поліція, служба у справах дітей, соціальні служби, НГО); моніторинг ефективності через щорічні

звіти та опитування. У цифровому середовищі технології включають правила онлайн-поведінки, моніторинг соціальних мереж [45, с. 245].

Сучасні інноваційні технології профілактики булінгу адаптовані до викликів сьогодення, зокрема воєнного стану: програми психологічної підтримки для дітей з травмами (арттерапія, групові сесії з подолання агресії); онлайн-платформи для анонімних повідомлень про булінг; інтеграція VR-технологій для симуляції ситуацій; кампанії в соціальних мережах для протидії кібербулінгу. Ефективність цих технологій залежить від системного впровадження, професійної підготовки соціальних працівників (як зазначає Л. Гончар, проблеми компетентності педагогів впливають на успіх профілактики [7, с. 95]) та регулярної оцінки результатів через емпіричні дослідження.

Таким чином, методи та технології соціально-педагогічної профілактики булінгу формують інтегровану систему, що поєднує превентивні, розвивальні, корекційні та відновні підходи для створення безпечного, толерантного освітнього середовища.

# РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

## 2.1. Емпіричне дослідження стану булінгу в закладі освіти

Для емпіричного вивчення стану булінгу та ефективності його профілактики в ЦНТТМ «Сфера» (Центр науково-технічної творчості молоді Оболонського району м. Києва) було проведено анонімне анкетне опитування серед педагогічних та інших працівників за допомогою Google Forms. Опитування здійснювалося у квітні 2026 року.

Мета емпіричного дослідження: з'ясувати рівень поширеності булінгу в закладі, основні форми його прояву, вікові особливості, ефективність чинних заходів профілактики та визначити основні труднощі реагування.

Інструмент дослідження: авторська анкета, що складається з 16 питань (закриті, напівзакриті та відкриті). Усього в опитуванні взяло участь 15 працівників закладу.

Розглянемо отримані результати анкетування.

Таблиця 2.1.

Розподіл респондентів за посадою

| Посада | Кількість осіб |
|---|---|
| Вчитель / викладач | 6 |
| Класний керівник | 4 |
| Адміністрація (директор, заступник) | 2 |
| Практичний психолог | 1 |
| Соціальний педагог / соціальний працівник | 1 |
| Інший працівник | 1 |
| Разом | 15 |

Аналізуючи дані таблиці 2.1., слід зазначити, що в опитуванні взяли участь 15 працівників закладу освіти, що дещо розширює вибірку та дозволяє отримати більш репрезентативне уявлення про стан проблеми булінгу.

Найчисельнішою групою респондентів є вчителі/викладачі – 6 осіб. Це очікувано, адже саме вони найбільше залучені до щоденної взаємодії з учнями, спостерігають їхню поведінку в різних ситуаціях і можуть оперативно фіксувати прояви булінгу. Їхня перевага в вибірці свідчить про те, що результати дослідження значною мірою відображають практичний педагогічний досвід.

Класні керівники представлені 4 респондентами, що також є доволі вагомою часткою. Їхня роль у профілактиці булінгу є особливо важливою, оскільки вони не лише навчають, а й виконують виховну функцію, підтримують контакт із батьками та краще обізнані з внутрішньою атмосферою в учнівських колективах.

Адміністрацію закладу представляють 2 особи. Хоча їх кількість невелика, саме ця категорія відповідає за формування політики закладу щодо протидії булінгу, організацію профілактичних заходів та прийняття рішень у випадках його виявлення. Тому їх участь у дослідженні є принципово важливою для розуміння управлінського аспекту проблеми.

Практичний психолог і соціальний педагог (по 1 особі) забезпечують професійний, спеціалізований погляд на проблему. Саме вони працюють із психологічними причинами булінгу, його наслідками, а також здійснюють корекційну та профілактичну діяльність. Їхня присутність у вибірці додає дослідженню більш глибокого змісту.

Окремо варто відзначити участь іншого працівника (1 особа), що свідчить про врахування думки не лише педагогічного складу. Це важливо, оскільки булінг може проявлятися і поза межами навчальних занять – у коридорах, на перервах, під час гурткової роботи.

Структура вибірки є достатньо різноплановою, хоча і з певним домінуванням педагогічних працівників. Це дозволяє зробити висновок, що отримані результати відображають передусім практичний досвід взаємодії з учнями, але водночас включають і управлінський, і соціально-психологічний компоненти, що робить аналіз більш комплексним.

Таблиця 2.2.

Стаж роботи в закладі освіти

| Стаж роботи в закладі | Кількість осіб |
|---|---|
| Менше 3 років | 3 |
| 3–10 років | 5 |
| 11–20 років | 5 |
| Понад 20 років | 2 |
| Разом | 15 |

Аналізуючи дані таблиці 2.2, можна побачити досить цікавий розподіл працівників за стажем роботи саме в цьому закладі. Найменшу групу становлять працівники зі стажем до 3 років – 3 особи. Це ті, хто ще перебуває на етапі адаптації, поступово входить у специфіку роботи закладу та лише формує власний досвід реагування на складні педагогічні ситуації, зокрема й пов’язані з булінгом.

Водночас основну частину колективу складають працівники зі стажем від 3 до 10 років (5 осіб) та від 11 до 20 років (також 5 осіб). Саме ці дві групи формують «ядро» закладу – це люди, які вже добре орієнтуються в особливостях освітнього середовища, знають традиції установи, специфіку взаємодії з вихованцями та мають напрацьовані підходи до вирішення конфліктних ситуацій. Вони, як правило, поєднують достатній досвід із ще збереженою гнучкістю до нових методів роботи.

Окрему увагу привертає група працівників зі стажем понад 20 років (2 особи). Хоча їх небагато, це, ймовірно, найбільш досвідчені фахівці, які володіють значним практичним багажем і можуть виступати носіями професійних традицій та неформальними авторитетами в колективі.

Отже, 12 працівників, що становить 80 % опитаних, мають стаж роботи понад 3 роки. Це означає, що більшість респондентів добре знайомі з внутрішнім життям закладу, його мікрокліматом і особливостями взаємодії між учасниками освітнього процесу. Така обставина додає отриманим результатам

більшої достовірності, адже відповіді ґрунтуються не на поверхневих спостереженнях, а на тривалому практичному досвіді.

Таблиця 2.3.

Загальний стаж роботи з дітьми/підлітками

| Стаж роботи з дітьми/підлітками | Кількість осіб |
|---|---|
| Менше 5 років | 2 |
| 5–15 років | 7 |
| Понад 15 років | 6 |
| Разом | 15 |

Аналізуючи дані таблиці 2.3, можна зробити висновок, що опитані працівники мають доволі вагомий загальний досвід роботи з дітьми та підлітками. Найменшу групу становлять фахівці зі стажем до 5 років – лише 2 особи. Це, як правило, молоді спеціалісти, які ще напрацьовують власні професійні підходи та набувають практичного досвіду у взаємодії з учнівською молоддю.

Найбільшу частку складають працівники зі стажем від 5 до 15 років – 7 осіб. Це вже сформовані фахівці, які мають достатній досвід для розуміння поведінкових особливостей дітей, вміють розпізнавати конфліктні ситуації та орієнтуються в методах їх вирішення. Саме ця категорія часто є найбільш активною у впровадженні профілактичних заходів і нових підходів у роботі.

Досить значною є і група працівників зі стажем понад 15 років – 6 осіб. Це досвідчені педагоги та спеціалісти, які за роки роботи неодноразово стикалися з різними проявами міжособистісних конфліктів, у тому числі й булінгу, та мають сформоване професійне бачення шляхів їх попередження і подолання.

Отже, можна сказати, що переважна більшість респондентів має середній і високий рівень професійного досвіду роботи з дітьми. Це свідчить про те, що їхні відповіді є достатньо обґрунтованими та базуються на реальних спостереженнях і практиці. Відповідно, отримані результати можна вважати

такими, що відображають не випадкові судження, а усвідомлену оцінку ситуації з булінгом і ефективності профілактичної роботи в закладі.

Таблиця 2.4.

Частота стикання з проявами булінгу

| Відповідь | Кількість осіб |
|---|---|
| Дуже часто (кілька разів на місяць) | 4 |
| Часто (1–2 рази на місяць) | 6 |
| Іноді (кілька разів за рік) | 4 |
| Рідко | 1 |
| Майже ніколи / не помічав(-ла) | 0 |
| Разом | 15 |

Аналізуючи результати таблиці 2.4, можна сказати, що проблема булінгу в закладі не є поодиноким явищем, а має доволі відчутний характер у повсякденному освітньому процесі.

Найбільша частина респондентів зазначила, що стикається з проявами булінгу регулярно: 6 осіб обрали варіант «часто» (1–2 рази на місяць), ще 4 - «дуже часто» (кілька разів на місяць). Тобто загалом 10 працівників, або 67 % опитаних, фактично постійно мають справу з подібними ситуаціями. Це вже не виглядає як випадкові епізоди, а скоріше як стабільна тенденція, яка повторюється з певною періодичністю.

Ще 4 особи зазначили, що стикаються з булінгом іноді - кілька разів на рік. Це також не можна ігнорувати, адже навіть така частота свідчить про наявність проблеми, просто вона проявляється менш регулярно або менш помітно в їхній професійній діяльності.

Лише 1 респондент вказав, що такі ситуації трапляються рідко, і жоден з опитаних не обрав варіант «майже ніколи». Цей момент є показовим: фактично всі працівники так чи інакше зустрічалися з проявами булінгу, що ще раз підкреслює його поширеність у закладі.

Таким чином, можна зробити висновок, що булінг у досліджуваному середовищі має не епізодичний, а системний характер. Він присутній у щоденній практиці більшості працівників, що вказує на необхідність не лише

окремих заходів реагування, а саме комплексної, продуманої системи профілактики та раннього виявлення таких ситуацій.

Таблиця 2.5.

Форми булінгу, які найчастіше спостерігаються (можна обрати кілька)

| Форма булінгу | Кількість осіб |
|---|---|
| Словесне цькування (образи, глузування, прізвиська) | 13 |
| Поширення чуток і пліток (в т.ч. в соцмережах) | 11 |
| Соціальна ізоляція, бойкот, ігнорування | 9 |
| Кібербулінг | 8 |
| Фізичне насильство | 5 |
| Сексуальне цькування / образи | 4 |
| Економічний булінг | 3 |
| Інше | 1 |

Аналізуючи отримані результати (табл.2.5), можна чітко побачити, що найбільш поширеними в закладі є саме непрямі, «нефізичні» форми булінгу, які часто залишаються менш помітними, але не менш травматичними для дітей.

Абсолютним лідером є словесне цькування - його відзначили 13 із 15 опитаних. Це свідчить про те, що образи, глузування, принизливі прізвиська фактично стали найтиповішим способом прояву агресії серед дітей. Такі ситуації часто сприймаються як «звичайні жарти», через що можуть недооцінюватися дорослими, хоча саме вони найчастіше мають системний характер.

Досить високі показники має і поширення чуток та пліток (11 осіб). Це вже більш прихована форма впливу, яка руйнує репутацію дитини та її соціальні зв’язки. У поєднанні з соціальною ізоляцією (9 осіб) можна говорити про поширеність реляційного булінгу - коли дитину не стільки відкрито ображають, скільки поступово «виштовхують» із колективу.

Окремо варто звернути увагу на кібербулінг, який відзначили 8 респондентів. Це досить високий показник, який свідчить про те, що значна частина конфліктів виходить за межі закладу освіти і переноситься в онлайн-простір. Соціальні мережі, чати та месенджери стають продовженням

шкільного середовища, де цькування може відбуватися постійно і без контролю дорослих.

Фізичне насильство (5 осіб) зустрічається рідше, але все ж залишається актуальним. Його менша поширеність не означає меншої небезпеки - навпаки, такі випадки зазвичай є більш помітними та гострими. Ще менш поширеними є сексуальне цькування (4 особи) та економічний булінг (3 особи), однак їх наявність також вказує на різноманітність форм прояву проблеми.

Результати показують, що в закладі переважають вербальні та реляційні форми булінгу, які складніше виявити та зафіксувати, ніж фізичне насильство. Водночас досить високий рівень кібербулінгу свідчить про те, що сучасне освітнє середовище вже не обмежується лише офлайн-взаємодією, і профілактика має враховувати також цифровий простір.

Таблиця 2.6.

Класи/групи, в яких булінг проявляється найчастіше

| Відповідь | Кількість осіб |
|---|---|
| 5–6 класи | 4 |
| 7–8 класи | 9 |
| 9–11 класи | 5 |
| Приблизно однаково в усіх | 2 |
| Важко визначити | 1 |

Аналізуючи дані таблиці 2.6, можна побачити доволі чітку тенденцію щодо вікових особливостей прояву булінгу. Найбільша кількість респондентів - 9 осіб - зазначили, що найчастіше такі ситуації виникають у 7–8 класах. Фактично це більше половини опитаних, що робить цю вікову групу найбільш вразливою.

Такий результат виглядає цілком закономірним, якщо врахувати специфіку підліткового віку. Саме в цей період діти переживають активні психологічні зміни: формується самооцінка, загострюється потреба у визнанні з боку однолітків, з’являється прагнення до лідерства. На цьому фоні підвищується емоційна нестабільність, імпульсивність, а також чутливість до

будь-яких відмінностей між собою та іншими, що часто й провокує конфлікти та прояви булінгу.

У 9–11 класах булінг також залишається актуальним (5 осіб), але вже менш вираженим. Ймовірно, старшокласники поступово набувають більшої соціальної зрілості, краще контролюють свою поведінку та частіше усвідомлюють наслідки агресивних дій.

Що стосується молодших груп (5–6 класи), то 4 респонденти вказали на наявність булінгу і в цьому віці. Це свідчить про те, що проблема починає формуватися ще до підліткового періоду, хоча поки що не має такого масштабного характеру.

Водночас 2 працівники вважають, що булінг проявляється приблизно однаково в усіх вікових групах, а 1 респонденту було складно визначити конкретну категорію. Це може вказувати на те, що в окремих випадках проблема не прив’язана жорстко до віку, а залежить від конкретного колективу чи ситуації.

Отже, результати підтверджують, що найбільш ризикованим періодом щодо виникнення булінгу є саме підлітковий вік, особливо 7–8 класи. Це означає, що профілактичні заходи мають бути максимально сконцентровані саме на цій віковій групі, з урахуванням її психологічних особливостей та потреб.

Таблиця 2.7.

Булінг щодо дітей з вразливих категорій

| Відповідь | Кількість осіб |
|---|---|
| Так, часто | 5 |
| Так, іноді | 7 |
| Ні | 2 |
| Важко сказати | 1 |

Аналізуючи дані таблиці 2.7, можна зробити висновок, що проблема булінгу щодо дітей із вразливих категорій у закладі освіти є доволі помітною та, ймовірно, не поодинокою.

Найбільша частина респондентів - 7 осіб - відповіли, що такі випадки трапляються «іноді». Ще 5 працівників зазначили, що стикаються з цим «часто». Якщо об’єднати ці дві групи, то виходить, що 12 із 15 опитаних (переважна більшість) хоча б періодично спостерігають прояви булінгу щодо дітей з вразливих категорій. Це досить суттєвий показник, який свідчить, що така проблема не є випадковою або одиничною, а реально присутня в освітньому середовищі.

Йдеться насамперед про дітей із різних соціально вразливих груп - внутрішньо переміщених осіб, дітей з інвалідністю, із багатодітних або соціально незахищених сімей. Сам факт того, що більшість працівників звертають увагу на такі ситуації, говорить про певну соціальну напруженість у дитячих колективах і нерівність у ставленні до різних учнів.

Водночас 2 респонденти вказали, що таких випадків вони не помічали. Ще 1 особа відповіла «важко сказати». Це може пояснюватися або специфікою їхньої роботи, коли вони менше взаємодіють із дитячими групами у неформальному середовищі, або тим, що частина проявів булінгу може залишатися прихованою й не завжди одразу фіксується дорослими.

Результати показують, що булінг щодо дітей з вразливих категорій у закладі має не випадковий, а досить системний характер. Він проявляється періодично, але для більшості працівників є впізнаваним явищем. Це важливо, оскільки саме такі групи дітей зазвичай потребують додаткової підтримки, прийняття та включення в колектив, але на практиці можуть, навпаки, ставати об’єктом упередженого ставлення.

Таким чином, отримані дані ще раз підкреслюють необхідність посилення цілеспрямованої профілактичної роботи саме з дітьми вразливих категорій, формування в учнівському середовищі більш толерантного ставлення та розвитку культури прийняття відмінностей.

Таблиця 2.8.

Обізнаність щодо локального Положення про протидію булінгу

| Відповідь | Кількість осіб |
|---|---|

| | |
|---|---|
| Так, добре знаю | 6 |
| Чув(-ла), але детально не знаю | 7 |
| Не знаю | 2 |

Аналізуючи дані таблиці 2.8, можна відзначити, що рівень обізнаності працівників закладу щодо локального Положення про протидію булінгу є недостатнім для ефективного його практичного застосування.

Лише 6 осіб із 15 опитаних (менше половини) зазначили, що добре знають зміст цього документа. Це означає, що тільки частина педагогічного та адміністративного персоналу реально орієнтується в тому, як саме у закладі мають фіксуватися, попереджуватися та вирішуватися випадки булінгу. Саме ці працівники, ймовірно, найчастіше використовують положення у своїй щоденній роботі або безпосередньо залучені до реагування на конфліктні ситуації.

Найбільша група респондентів - 7 осіб - відповіли, що «чули про документ, але детально не знають його змісту». Це досить показовий результат, адже він свідчить про поверхневе знайомство з нормативною базою. Тобто працівники загалом усвідомлюють, що такий документ існує, але не володіють його конкретними положеннями, алгоритмами дій чи механізмами реагування. У практичній площині це може призводити до того, що у складних ситуаціях вони не завжди діють відповідно до встановлених правил або покладаються лише на власний досвід.

Окремо варто звернути увагу на те, що 2 працівники взагалі зазначили, що не знають про існування такого Положення. Хоча їх частка невелика, сам факт таких відповідей свідчить про певні прогалини в інформуванні персоналу та недостатню системність у доведенні нормативних документів до всіх працівників закладу.

У підсумку можна зробити висновок, що рівень ознайомленості з локальним Положенням про протидію булінгу є радше частковим, ніж повноцінним. Більшість працівників або знають його поверхнево, або не володіють ним у достатній мірі для практичного використання.

Це створює певні ризики в організації профілактичної та реагувальної роботи, оскільки ефективність протидії булінгу значною мірою залежить не лише від наявності нормативних документів, а й від того, наскільки добре вони зрозумілі та застосовуються всіма учасниками освітнього процесу. Тому результати таблиці 2.8. вказують на необхідність додаткового інформування, повторного ознайомлення персоналу з Положенням та проведення практичних інструктажів щодо його застосування.

Таблиця 2.9.

Заходи профілактики, що проводяться в закладі (можна обрати кілька)

| Захід | Кількість осіб |
|---|---|
| Бесіди та класні години | 12 |

*Продовження таблиці 2.9.*

| | |
|---|---|
| Тренінги/заняття з психологом | 7 |
| Робота комісії з протидії булінгу | 5 |
| Батьківські збори на тему булінгу | 6 |
| Анонімна скринька або Google-форма | 4 |
| Медіація (примирення сторін) | 3 |
| Інформаційні стенди, плакати | 8 |
| Майже нічого системного не проводиться | 1 |

Аналізуючи дані таблиці 2.9, можна зробити висновок, що профілактична робота з протидії булінгу в закладі освіти проводиться, однак переважно базується на традиційних і більш звичних формах, тоді як сучасні інструменти реагування та попередження використовуються значно рідше.

Найбільш поширеним заходом є проведення бесід та класних годин - про це зазначили 12 респондентів. Це свідчить, що саме цей формат є основним у профілактичній роботі. Такі заходи зазвичай дозволяють обговорювати проблемні ситуації, формувати уявлення про недопустимість насильницької поведінки та загалом підвищувати рівень обізнаності учнів. Водночас варто враховувати, що ефективність таких бесід значною мірою залежить від регулярності та глибини їх проведення.

Досить часто згадуються інформаційні стенди та плакати (8 осіб), а також тренінги або заняття з психологом (7 осіб). Це вже більш різнопланові форми роботи, які доповнюють усні роз'яснення візуальною інформацією та елементами практичного відпрацювання поведінкових навичок. Особливо важливими є психологічні тренінги, оскільки вони спрямовані не лише на інформування, а й на розвиток емпатії, навичок спілкування та ненасильницької взаємодії.

Батьківські збори на тему булінгу проводяться, за словами 6 респондентів, тобто робота з батьками також певною мірою присутня. Це позитивний момент, адже ефективна профілактика булінгу неможлива без залучення сімейного середовища. Проте частота таких заходів, судячи з відповідей, не є системною або регулярною для всіх класів.

Менш поширеними є робота комісії з протидії булінгу (5 осіб), анонімні форми повідомлення, такі як скринька або Google-форма (4 особи), а також медіація між сторонами конфлікту (3 особи). Саме ці інструменти зазвичай відносяться до більш сучасних і дієвих механізмів реагування, оскільки дозволяють не лише фіксувати випадки, але й оперативно їх вирішувати, забезпечуючи конфіденційність та залучення різних сторін до процесу врегулювання конфлікту.

Особливо важливо звернути увагу на те, що лише 1 респондент зазначив, що майже нічого системного не проводиться. Хоча це поодинокий випадок, він все ж може свідчити про нерівномірність організації профілактичної роботи в різних підрозділах або групах закладу.

Узагальнюючи результати, можна сказати, що в закладі переважають традиційні форми профілактики булінгу, які здебільшого мають інформаційно-роз'яснювальний характер. Водночас сучасні підходи - такі як анонімне повідомлення про випадки булінгу, системна робота комісії та медіаційні практики - застосовуються менш активно.

Це свідчить про певний дисбаланс у профілактичній системі: наявні заходи охоплюють переважно загальне інформування, але недостатньо

орієнтовані на оперативне виявлення та глибоке вирішення конфліктних ситуацій. Саме тому доцільним є посилення саме сучасних, комплексних механізмів профілактики та реагування на булінг у закладі освіти.

Таблиця 2.10.

Оцінка ефективності наявних заходів

| Оцінка | Кількість осіб |
|---|---|
| 1 | 2 |
| 2 | 5 |
| 3 | 6 |
| 4 | 2 |
| 5 | 0 |
| Середній бал | 2,6 |

Аналізуючи дані таблиці 2.10, можна зробити висновок, що загальна оцінка ефективності наявних у закладі заходів з профілактики булінгу є радше низькою та свідчить про певну незадоволеність ними з боку працівників.

Найбільша кількість респондентів оцінила ефективність на середньому та нижче середнього рівнях: 6 осіб поставили оцінку «3», ще 5 осіб - «2», і 2 працівники - «1». Це означає, що 13 із 15 опитаних фактично не вважають наявну систему профілактики достатньо ефективною або результативною. Такий розподіл відповідей демонструє переважання критичного або стримано-критичного ставлення до існуючих заходів.

Лише 2 респонденти оцінили ефективність на рівні «4», що можна трактувати як відносно позитивну оцінку. Водночас найвищу оцінку «5» не поставив жоден учасник опитування, що є доволі показовим результатом. Це може свідчити про те, що навіть ті заходи, які проводяться в закладі, не сприймаються як повністю дієві або системні.

Середній показник ефективності становить 2,6 бала, що фактично відповідає рівню нижче середнього. Такий результат дає підстави говорити про те, що чинна система профілактики булінгу не забезпечує достатнього рівня задоволеності працівників і, ймовірно, не повністю відповідає реальним потребам освітнього середовища.

Отже, отримані дані свідчать про необхідність перегляду підходів до організації профілактичної роботи. Зокрема, йдеться про посилення системності заходів, підвищення їх практичної спрямованості та впровадження більш сучасних інструментів реагування і попередження булінгу.

Таблиця 2.11.

Труднощі при реагуванні на булінг

| Труднощі | Кількість осіб |
|---|---|
| Діти не повідомляють про факти булінгу | 11 |
| Брак часу | 8 |
| Недостатня підготовка педагогів | 7 |
| Боязнь конфлікту з батьками агресора | 6 |
| Відсутність чіткого алгоритму дій | 5 |
| Батьки не підтримують / заперечують проблему | 5 |

*Продовження таблиці 2.11.*

| | |
|---|---|
| Недостатня підтримка з боку адміністрації | 4 |

Аналізуючи дані таблиці 2.11, можна зробити висновок, що педагоги та працівники закладу стикаються з низкою системних труднощів у процесі реагування на випадки булінгу, і ці труднощі мають як організаційний, так і психологічний характер.

Найбільш значущою проблемою, яку відзначили 11 респондентів, є те, що діти не повідомляють про факти булінгу. Це свідчить про наявність так званого «прихованого булінгу», коли значна частина ситуацій залишається поза увагою дорослих. Причинами цього можуть бути страх помсти, недовіра до дорослих або переконання, що втручання не змінить ситуацію. У результаті педагогічний колектив часто дізнається про проблему із запізненням або лише через непрямі ознаки.

Другою за поширеністю є проблема браку часу (8 осіб). Це вказує на перевантаженість працівників освітнього процесу, через що вони не завжди можуть оперативно реагувати на конфліктні ситуації або приділяти достатньо уваги профілактичній роботі. У таких умовах навіть виявлені випадки булінгу можуть розглядатися поверхнево.

Також значна частина респондентів (7 осіб) зазначила недостатню підготовку педагогів. Це свідчить про потребу у додатковому навчанні, тренінгах та підвищенні кваліфікації щодо сучасних методів виявлення, попередження та реагування на булінг. Без відповідних знань навіть мотивований педагог може не завжди правильно оцінити ситуацію або обрати ефективну стратегію дій.

Шість працівників вказали на страх конфлікту з батьками агресора. Це вже більше психологічний бар'єр, який може стримувати дорослих від активного втручання. У подібних ситуаціях педагоги іноді уникають загострення конфлікту, що може знижувати ефективність реагування.

По 5 респондентів відзначили відсутність чіткого алгоритму дій та неприйняття проблеми з боку батьків. Обидва ці фактори ускладнюють вирішення ситуацій: у першому випадку через невизначеність послідовності дій, у другому - через недостатню співпрацю сім'ї та школи, що є критично важливим у випадках булінгу.

Найменше, але все ж відчутно, згадується недостатня підтримка з боку адміністрації (4 особи). Це може свідчити про те, що частина працівників не завжди відчуває достатню організаційну або методичну підтримку при вирішенні складних випадків.

Узагальнюючи, можна сказати, що основні труднощі при реагуванні на булінг пов'язані насамперед із прихованістю проблеми, обмеженістю часу, недостатньою підготовкою персоналу та складністю взаємодії з батьками. У сукупності ці фактори суттєво ускладнюють своєчасне виявлення та ефективне реагування на випадки булінгу.

Отже, результати таблиці 2.11. свідчать про необхідність комплексного підходу: посилення довіри між учнями та дорослими, підвищення кваліфікації педагогів, чіткої регламентації алгоритмів дій та зміцнення співпраці між школою, батьками та адміністрацією**.**

Таблиця 2.12.

Звернення дітей/батьків по допомогу

| Відповідь | Кількість осіб |
|---|---|
| Так, неодноразово | 4 |
| Так, 1–2 рази | 6 |
| Ні | 5 |

Аналізуючи дані таблиці 2.12, можна зробити висновок, що звернення дітей та батьків щодо випадків булінгу в закладі освіти є доволі поширеним явищем, однак при цьому залишається значна частина ситуацій, які, ймовірно, не доходять до офіційного обговорення або фіксації.

Зокрема, 4 респонденти зазначили, що неодноразово отримували звернення з приводу булінгу. Це свідчить про те, що у закладі є працівники, до яких учні або батьки звертаються систематично, ймовірно, через довіру або безпосередню залученість цих фахівців до виховного процесу. Ще 6 осіб вказали, що звернення траплялися 1–2 рази, тобто епізодично. У сукупності це означає, що 10 із 15 працівників хоча б раз стикалися з подібними запитами.

Водночас 5 респондентів зазначили, що до них не зверталися ні діти, ні батьки щодо випадків булінгу. Це може мати кілька пояснень: або ці працівники менше залучені до вирішення конфліктних ситуацій, або ж частина випадків не виноситься на рівень офіційного звернення і залишається прихованою.

Отже, можна сказати, що наявність звернень у більшості працівників підтверджує актуальність проблеми булінгу в закладі освіти. Водночас той факт, що майже третина опитаних не отримувала таких звернень, може свідчити як про нерівномірність комунікації між учасниками освітнього процесу, так і про певний рівень латентності проблеми, коли не всі випадки булінгу фіксуються або озвучуються.

Таким чином, результати таблиці 2.12. підтверджують, що проблема булінгу є реальною та помітною для значної частини педагогічного колективу, однак потребує подальшого розвитку механізмів довіри та відкритого звернення до працівників закладу з боку учнів і батьків.

Таблиця 2.13.

Залученість соціального педагога/працівника

| Оцінка (1-5) | Кількість осіб |
|---|---|
| 1 | 3 |
| 2 | 4 |
| 3 | 5 |
| 4 | 2 |
| 5 | 1 |
| Середній бал | 2,6 |

Аналізуючи дані таблиці 2.13, можна зробити висновок, що рівень залученості соціального педагога (або соціального працівника) до процесів профілактики та реагування на булінг оцінюється працівниками закладу як недостатній.

Найбільша частина респондентів обрала середній рівень - оцінку «3» (5 осіб), що свідчить про певну присутність соціального педагога в роботі, але без вираженої активності чи системності. Водночас значна кількість працівників оцінила залученість на низькому рівні: 4 особи поставили «2», а ще 3 - «1». Тобто загалом 7 із 15 респондентів фактично вказують на слабку участь цього фахівця у вирішенні проблеми булінгу.

Лише 3 працівники дали відносно позитивну оцінку (2 особи - «4» і 1 особа - «5»), що може свідчити про окремі випадки ефективної роботи або співпраці, але ці оцінки не формують загальної позитивної картини.

Середній бал становить 2,6, що є показником нижче середнього рівня. Це означає, що роль соціального педагога в закладі або недостатньо реалізована, або не є достатньо помітною для більшості педагогічного колективу.

Ймовірно, така ситуація може бути пов’язана з кількома факторами: обмеженим ресурсом часу, великим навантаженням, нечітким розподілом обов’язків або недостатнім залученням до командної роботи з іншими фахівцями. Також не виключено, що частина діяльності соціального педагога просто залишається «за кадром» і не завжди очевидна для інших працівників.

Отже, можна зазначити, що наявні результати свідчать про необхідність посилення ролі соціального педагога у системі протидії булінгу. Йдеться не

лише про збільшення обсягу роботи, а й про її кращу інтеграцію в загальну профілактичну діяльність закладу, активнішу взаємодію з педагогами, учнями та батьками, а також підвищення видимості та доступності цього фахівця для всіх учасників освітнього процесу.

Аналізуючи відповіді респондентів на відкрите питання щодо шляхів підвищення ефективності профілактики булінгу, можна зробити висновок, що працівники закладу досить чітко бачать основні проблемні зони та пропонують практично орієнтовані шляхи їх вирішення.

Насамперед у відповідях простежується акцент на необхідності системності роботи. Респонденти наголошують, що профілактика булінгу не повинна обмежуватися поодинокими заходами, а має здійснюватися регулярно та послідовно. Йдеться про впровадження постійних тренінгів, занять, виховних програм, які будуть спрямовані не лише на інформування, а й на формування навичок безконфліктної взаємодії.

Окремо підкреслюється потреба у підвищенні кваліфікації педагогів. Працівники зазначають, що їм бракує практичних знань і навичок щодо розпізнавання булінгу, правильного реагування та роботи з конфліктними ситуаціями. У зв’язку з цим пропонується активніше проводити семінари, тренінги, обмін досвідом, що дозволить підвищити впевненість педагогів у своїх діях.

Важливим напрямом, який неодноразово згадується у відповідях, є робота з батьками. Респонденти наголошують на необхідності більш тісної співпраці з родинами учнів, проведення роз’яснювальних заходів, підвищення рівня відповідальності батьків за поведінку дітей. Це пов’язано з тим, що без підтримки з боку сім’ї вирішення проблеми булінгу часто ускладнюється.

Також у відповідях простежується запит на впровадження сучасних механізмів реагування, таких як анонімні способи повідомлення про булінг, розвиток шкільної медіації, створення безпечного середовища, в якому діти не боятимуться говорити про свої проблеми. Це свідчить про розуміння необхідності підвищення рівня довіри між учнями та дорослими.

Окрему увагу респонденти звертають на потребу у чітких алгоритмах дій у випадках булінгу. Працівники хочуть мати зрозумілу послідовність кроків, яка допоможе їм діяти впевнено і узгоджено, без страху допустити помилку або зіткнутися з непорозумінням з боку адміністрації чи батьків.

Крім того, у відповідях згадується необхідність посилення ролі психологічної та соціальної служби закладу, а також загального покращення психологічного клімату в колективах учнів.

Отже, пропозиції респондентів зосереджені навколо кількох ключових напрямів: системність профілактичної роботи, підвищення професійної підготовки педагогів, активна взаємодія з батьками, впровадження сучасних інструментів реагування та створення безпечного і довірливого середовища. Це свідчить про достатньо глибоке розуміння проблеми з боку працівників і їхню готовність до вдосконалення існуючої системи профілактики булінгу.

Таблиця 2.14.

Найбільш ефективні форми роботи

| Форма роботи | Кількість осіб |
|---|---|
| Систематичні тренінги для учнів | 13 |
| Навчання педагогів (семінари, вебінари) | 11 |
| Заходи згуртування класу | 10 |
| Робота з батьками | 9 |
| Шкільна служба медіації | 7 |
| Анонімні методи повідомлення | 6 |

Аналізуючи дані таблиці 2.14, можна зробити висновок, що працівники закладу освіти досить чітко усвідомлюють, які саме форми роботи є найбільш ефективними у профілактиці булінгу, і надають перевагу не стільки формальним заходам, скільки практичним, інтерактивним і системним підходам.

Найбільшу підтримку отримали систематичні тренінги для учнів - їх обрали 13 респондентів. Це свідчить про розуміння того, що одноразові бесіди не дають стійкого результату, тоді як регулярна робота у форматі тренінгів дозволяє формувати навички спілкування, емпатії, самоконтролю та

ненасильницької поведінки. Саме така діяльність має довготривалий ефект, оскільки впливає не лише на знання, а й на поведінку дітей.

Досить високий показник має і навчання педагогів (11 осіб). Це говорить про усвідомлення того, що ефективна профілактика булінгу неможлива без підготовленого вчителя. Семінари, тренінги та вебінари дають можливість педагогам краще орієнтуватися в сучасних підходах до роботи з конфліктами, вчасно розпізнавати ризики та правильно реагувати на складні ситуації.

Важливе місце займають заходи зі згуртування класного колективу (10 осіб). Це логічно, адже дружня атмосфера, взаємна підтримка та відчуття приналежності до групи значно знижують ризик виникнення булінгу. Такі заходи допомагають попередити проблему ще на ранньому етапі, не допускаючи її загострення.

Робота з батьками також отримала досить високий показник (9 осіб). Це підтверджує розуміння того, що без участі сім'ї вирішити проблему булінгу складно. Саме батьки можуть як сприяти подоланню конфлікту, так і, навпаки, ускладнювати ситуацію, тому їх залучення є важливим елементом профілактичної системи.

Меншою, але все ж значущою є підтримка таких форм, як шкільна служба медіації (7 осіб) та анонімні методи повідомлення (6 осіб). Це вже більш сучасні інструменти, які дозволяють не лише попереджати, а й ефективно реагувати на вже наявні конфлікти. Їх відносно нижчий показник може свідчити про те, що вони ще не повною мірою впроваджені або не всі працівники мають досвід їх використання.

Отже, педагоги віддають перевагу таким формам роботи, які є регулярними, практично орієнтованими та спрямованими на активну взаємодію з учнями. Це свідчить про готовність колективу до впровадження більш сучасних і дієвих підходів у профілактиці булінгу, що може стати важливою основою для подальшого вдосконалення системи роботи в закладі освіти.

Аналізуючи додаткові зауваження, пропозиції та коментарі респондентів, можна відзначити, що вони загалом доповнюють попередні відповіді та

дозволяють глибше зрозуміти реальний стан організації профілактики булінгу в закладі.

Передусім у відповідях простежується занепокоєння тим, що проблема булінгу іноді недооцінюється або сприймається як «звичайні конфлікти між дітьми». Респонденти наголошують на необхідності більш серйозного ставлення до таких ситуацій і своєчасного реагування, щоб не допустити їх загострення.

Частина працівників звертає увагу на те, що профілактична робота має бути більш узгодженою між усіма учасниками освітнього процесу. Йдеться про кращу взаємодію між педагогами, адміністрацією, психологом, соціальним педагогом та батьками. У коментарях підкреслюється, що іноді бракує командної роботи, через що реагування на окремі випадки є фрагментарним.

Також звучать зауваження щодо необхідності підвищення рівня довіри з боку учнів. Респонденти відзначають, що діти не завжди готові відкрито говорити про свої проблеми, тому важливо створити більш безпечну атмосферу, де вони не боятимуться звертатися по допомогу.

Окремі коментарі стосуються організаційних аспектів: нестачі часу, перевантаженості педагогів, а також потреби у чіткішому розподілі обов’язків між фахівцями. Це ще раз підкреслює, що навіть за наявності бажання працювати над проблемою, практична реалізація профілактичних заходів може ускладнюватися об’єктивними умовами.

Крім того, деякі респонденти висловлюють думку про необхідність активнішого впровадження сучасних підходів — зокрема, інтерактивних форм роботи, медіації, а також використання онлайн-інструментів для комунікації з учнями.

Отже, додаткові зауваження респондентів підтверджують основні результати дослідження: проблема булінгу є актуальною, а існуюча система профілактики потребує вдосконалення. Водночас відповіді свідчать про готовність педагогічного колективу до змін і бажання зробити роботу більш ефективною, системною та узгодженою.

Емпіричне дослідження, проведене серед 15 працівників ЦНТТМ «Сфера», дозволило отримати цілісне уявлення про стан булінгу в закладі освіти та особливості його профілактики. Результати опитування засвідчили, що проблема булінгу є актуальною та має системний характер, оскільки з його проявами так чи інакше стикається переважна більшість працівників.

Найбільш вразливою віковою групою визначено учнів 7–8 класів, що пов'язано з психологічними особливостями підліткового віку. Серед форм булінгу домінують вербальні (образи, глузування), реляційні (ігнорування, поширення чуток) та кібербулінг, що свідчить про переважання прихованих і менш помітних форм агресії. Окрему увагу привертає наявність випадків булінгу щодо дітей із вразливих категорій, що підсилює соціальну значущість проблеми.

Разом із тим встановлено, що існуюча система профілактики не є достатньо ефективною. Вона має переважно інформаційно-роз'яснювальний характер, є фрагментарною та не забезпечує комплексного підходу до попередження і подолання булінгу. Це підтверджується і середньою оцінкою ефективності (2,6 бала), а також наявністю труднощів у реагуванні, серед яких - прихованість проблеми, недостатня підготовка педагогів, брак часу та складність взаємодії з батьками.

Отримані результати свідчать про необхідність удосконалення соціально-педагогічної діяльності у цьому напрямі, зокрема через посилення системності профілактичної роботи, впровадження сучасних інтерактивних методів, підвищення рівня обізнаності працівників та активізацію співпраці між усіма учасниками освітнього процесу.

## 2.2. Аналіз чинників булінгу та оцінка ефективності існуючих заходів профілактики

Результати емпіричного дослідження не лише підтвердили наявність проблеми булінгу в закладі, а й дали можливість глибше проаналізувати його

детермінанти та оцінити реальну дієвість уже впроваджених профілактичних заходів. Узагальнення відповідей респондентів дозволяє перейти від констатації фактів до їх інтерпретації та виявлення внутрішніх взаємозв'язків між різними аспектами проблеми.

Аналіз отриманих даних дає підстави стверджувати, що булінг у ЦНТТМ «Сфера» формується під впливом сукупності взаємопов'язаних чинників, які діють одночасно та підсилюють один одного.

Передусім слід відзначити віковий чинник, однак він проявляється не лише як окрема характеристика, а як складний психологічний процес. Підлітковий період супроводжується формуванням соціальної ідентичності, потребою у визнанні та підвищеною чутливістю до оцінки з боку однолітків. У таких умовах будь-які відмінності - зовнішні, соціальні чи поведінкові - можуть ставати підставою для виключення з групи або агресивного ставлення. Таким чином, булінг виступає своєрідним інструментом самоствердження та регулювання статусу в неформальній ієрархії колективу.

Особливістю саме позашкільного середовища є динамічність груп та менш формалізовані правила взаємодії. Це сприяє швидкому формуванню неформальних лідерів і мікрогруп, у яких можуть закріплюватися моделі домінування та підпорядкування. Відсутність стабільних колективів у частині гурткової роботи іноді ускладнює формування стійких позитивних взаємин і створює передумови для конфліктів.

Важливим є також соціальний чинник, який проявляється через нерівність можливостей та різницю життєвого досвіду дітей. У середовищі, де поєднуються діти з різним соціальним статусом, досвідом переміщення, сімейними умовами чи станом здоров'я, підвищується ризик стигматизації. У цьому випадку булінг набуває ознак не лише міжособистісного конфлікту, а й соціального відторгнення, що значно ускладнює його подолання.

Окремо варто виділити цифровий чинник. Сучасна комунікація вихованців значною мірою відбувається в онлайн-просторі, який фактично стає продовженням освітнього середовища. Перенесення конфліктів у соціальні

мережі робить їх більш тривалими, публічними та емоційно загостреними. Водночас можливості педагогічного контролю за такими процесами є обмеженими, що створює додаткові труднощі для своєчасного реагування.

Не менш важливими є сімейні чинники. Недостатня увага з боку батьків, відсутність єдиної позиції у вихованні або заперечення проблеми булінгу з боку родини можуть не лише не сприяти вирішенню ситуації, а й посилювати її. У деяких випадках поведінкові моделі агресії можуть переноситися дітьми з сімейного середовища в освітнє.

Слід також враховувати загальний соціально-психологічний контекст, у якому перебувають діти. Умови воєнного стану, підвищений рівень тривожності, нестабільність та стрес можуть впливати на емоційний стан вихованців, знижувати рівень самоконтролю та толерантності, що опосередковано підвищує ризик агресивної поведінки.

Отже, булінг у закладі є результатом складної взаємодії індивідуальних, групових і соціальних факторів, що обумовлює необхідність комплексного підходу до його профілактики.

Щодо оцінки ефективності існуючих заходів профілактики, отримані дані дозволяють зробити висновок про наявність певної діяльності, яка, однак, не забезпечує бажаного результату.

Основною особливістю цієї діяльності є її орієнтація на інформування, а не на зміну поведінки. Проведення бесід, класних годин і розміщення інформаційних матеріалів сприяє підвищенню обізнаності, але не формує у вихованців практичних навичок конструктивної взаємодії. У результаті знання про булінг не трансформуються у відповідну поведінку, що знижує ефективність таких заходів.

Крім того, профілактична робота не має достатньої системності. Вона реалізується окремими педагогами або в межах окремих ініціатив, без єдиного підходу та координації. Це призводить до фрагментарності, коли окремі заходи не підсилюють один одного і не формують стійкого ефекту.

Недостатній рівень впровадження сучасних технологій також є важливим фактором. Інструменти, які могли б забезпечити більш глибоку роботу з конфліктами (медіація, анонімні звернення, командна робота спеціалістів), використовуються обмежено або нерегулярно. Це знижує можливості раннього виявлення проблеми та її ефективного вирішення.

Окрему увагу слід приділити підготовці педагогів. Відсутність достатніх знань і практичних навичок, а також чітких алгоритмів дій у складних ситуаціях створює невпевненість і може призводити до уникнення активного втручання. У таких умовах навіть виявлені випадки булінгу не завжди отримують належне реагування.

Взаємодія з батьками також залишається проблемною ланкою. Недостатній рівень партнерства, нерозуміння важливості проблеми або небажання співпрацювати з боку окремих родин значно обмежують можливості закладу впливати на ситуацію.

Таким чином, ключовою проблемою є не відсутність профілактичної діяльності як такої, а її недостатня глибина, узгодженість і практична спрямованість.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що булінг у ЦНТТМ «Сфера» є складним соціально-психологічним явищем, яке формується під впливом комплексу взаємопов’язаних чинників. Сучасні умови, зокрема цифровізація комунікації та соціальна неоднорідність дитячого середовища, створюють додаткові виклики для профілактичної роботи.

Водночас існуюча система протидії булінгу потребує суттєвого вдосконалення, оскільки не забезпечує формування стійких моделей безпечної поведінки та не відповідає повною мірою актуальним викликам.

Отримані результати обґрунтовують необхідність переходу до комплексної моделі профілактики, яка передбачає системну роботу на кількох рівнях. Зокрема, йдеться про формування соціальних і комунікативних навичок у вихованців, підвищення професійної компетентності педагогів, посилення ролі соціального педагога як координатора процесу, розширення співпраці з

батьками, а також впровадження сучасних інструментів раннього виявлення та реагування.

Саме така модель дозволить перейти від формального виконання окремих заходів до створення дійсно безпечного, підтримувального та психологічно комфортного освітнього середовища.

## 2.3. Розробка рекомендацій щодо удосконалення системи профілактики булінгу

На основі узагальнення теоретичних підходів (розділ 1) та результатів емпіричного дослідження (підрозділи 2.1–2.2) сформовано розгорнуту систему рекомендацій, спрямованих на якісну трансформацію профілактики булінгу в ЦНТТМ «Сфера». Запропоновані заходи передбачають перехід від окремих, несистемних дій до цілісної, багаторівневої моделі соціально-педагогічної діяльності, яка охоплює всі рівні взаємодії в освітньому середовищі: учнів, педагогів, батьків і адміністрацію.

Однією з ключових умов підвищення ефективності профілактики булінгу є створення цілісної програми, яка не обмежується окремими заходами, а вибудовує логічну послідовність дій. Пропонується розробити комплексну Програму профілактики булінгу на 2026–2028 роки, яка стане стратегічним документом закладу.

Така програма повинна включати:

-чітке визначення цілей, завдань та очікуваних результатів;

-розподіл відповідальності між усіма учасниками освітнього процесу;

-календарний план заходів із конкретними термінами виконання;

-критерії оцінки ефективності.

Особливо важливо, щоб програма охоплювала всі три рівні профілактики (первинний, вторинний, третинний) та була інтегрована не лише в річний план роботи, а й у щоденну практику діяльності закладу.

Результати дослідження показали, що роль соціального педагога наразі недостатньо реалізована. У зв’язку з цим пропонується суттєво розширити його функціонал і закріпити за ним координаційну роль у системі протидії булінгу.

Соціальний педагог має:

-здійснювати регулярний моніторинг соціально-психологічного клімату в групах;

-вести облік та аналіз випадків булінгу;

-координувати взаємодію між педагогами, психологом, адміністрацією та батьками;

-організовувати роботу шкільної служби медіації;

-проводити індивідуальну профілактичну роботу з дітьми групи ризику.

Важливо також підвищити «видимість» діяльності цього фахівця, щоб учні знали, до кого вони можуть звернутися по допомогу.

Ефективність профілактики значною мірою залежить від рівня підготовки педагогів. Тому необхідно організувати системне навчання працівників, яке буде не формальним, а практично орієнтованим.

Доцільно:

-проводити регулярні тренінги з моделювання реальних ситуацій булінгу;

-навчати педагогів методам ненасильницької комунікації;

-розглядати кейси з практики закладу;

-приділяти увагу питанням кібербулінгу та цифрової безпеки;

-враховувати специфіку роботи з дітьми в умовах воєнного стресу.

Таке навчання сприятиме підвищенню впевненості педагогів у власних діях та зменшенню кількості помилок при реагуванні.

Первинна профілактика (робота з усім колективом) - метою є формування безпечного середовища та попередження виникнення булінгу.

Рекомендується:

-впровадити систематичні інтерактивні заняття (не рідше 1 разу на місяць), спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, емпатії, навичок саморегуляції;

-активно використовувати рольові ігри, обговорення, групові вправи;

-організовувати спільні проєкти, що сприяють згуртуванню (волонтерські ініціативи, творчі конкурси, командні заходи);

-створити єдині правила безпечної комунікації, у тому числі в онлайн-середовищі (чати, соцмережі);

-популяризувати цінності поваги, різноманітності та взаємопідтримки через інформаційні кампанії.

Вторинна профілактика (робота з групами ризику) - цей рівень передбачає раннє виявлення проблем та роботу з дітьми, які можуть бути залучені до булінгу.

Доцільно:

-створити шкільну службу медіації, залучивши підготовлених учнів;

-впровадити анонімні канали повідомлення (онлайн та офлайн), що дозволять дітям безпечно повідомляти про проблеми;

-проводити регулярні індивідуальні бесіди з учнями групи ризику;

-організовувати підтримуючі групи для дітей із вразливих категорій;

-здійснювати тісну співпрацю з батьками таких дітей.

Третинна профілактика (робота з учасниками конфлікту) - на цьому рівні важливо не лише припинити конфлікт, а й запобігти його повторенню.

Рекомендується:

-впровадити обов’язкову процедуру медіації;

-розробляти індивідуальні програми супроводу для всіх сторін конфлікту;

-проводити системну психологічну підтримку;

-здійснювати подальший моніторинг ситуації;

-працювати не лише з наслідками, а й з причинами поведінки.

Для реалізації запропонованих рекомендацій необхідно забезпечити чіткий організаційний механізм.

Пропонується:

-створити постійну робочу групу з протидії булінгу;

-розробити та затвердити локальні нормативні документи з чіткими алгоритмами дій;

-впровадити регулярний моніторинг ситуації (опитування, аналіз випадків);

-забезпечити відкриту комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу;

-систематично інформувати батьків та залучати їх до спільної роботи.

Особливу увагу слід приділити не лише впровадженню заходів, а й оцінці їх ефективності, що дозволить коригувати діяльність у процесі реалізації.

Очікувані результати впровадження:

-суттєве зниження рівня булінгу;

-підвищення рівня довіри між учнями та педагогами;

-зростання професійної компетентності працівників;

-активізація участі батьків;

-формування позитивного психологічного клімату.

Отже, запропоновані рекомендації спрямовані не лише на усунення окремих проявів булінгу, а на глибоку трансформацію освітнього середовища. Їх реалізація дозволить перейти від реактивної моделі до проактивної, у якій основний акцент робиться на попередженні проблеми, формуванні культури взаємоповаги та розвитку безпечного середовища. Рекомендації деталізовано в Додатку Б.

Таким чином, створюється підґрунтя для формування ефективної моделі профілактики булінгу, яка може бути адаптована й впроваджена в інших закладах позашкільної освіти.

# ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досягнуто мету дослідження – обґрунтовано систему профілактики булінгу в закладах освіти з метою підвищення ефективності соціальної роботи.

Відповідно до поставлених завдань одержано такі результати:

1. Проаналізовано теоретичні основи булінгу як соціального явища та нормативно-правове регулювання його профілактики. Установлено, що булінг є системним соціально-психологічним феноменом, який характеризується повторюваністю, дисбалансом сил і наміром заподіяти шкоду. Виявлено основні види (вербальний, реляційний, кібер-, фізичний тощо) та багаторівневі причини його виникнення (особистісні, сімейні, середовищні, соціальні). Досліджено нормативно-правову базу України (Закон «Про освіту», Наказ МОН № 1646, постанови КМУ № 658 і № 1513 та ін.), яка створює достатні правові передумови для протидії булінгу, проте потребує посилення механізмів практичної реалізації на рівні закладу.

2. Проведено емпіричне дослідження стану булінгу в ЦНТТМ «Сфера» та оцінено чинники його прояву. У результаті анонімного анкетного опитування 15 працівників закладу встановлено, що булінг є актуальною проблемою, особливо в підліткових групах (7–8 класи). Найпоширенішими формами є словесне цькування, поширення чуток і кібербулінг. Виявлено низьку ефективність чинних профілактичних заходів (середня оцінка 2,6 бала), фрагментарність їхнього застосування, недостатню залученість соціального педагога (середня оцінка 2,6 бала) та основні труднощі реагування (закритість дітей, брак часу та компетентності педагогів). Основними чинниками булінгу визначено підлітковий вік, соціально-економічні відмінності, вплив соціальних мереж та психоемоційний стрес в умовах воєнного стану.

3. Розроблено рекомендації щодо удосконалення системи профілактики булінгу з використанням соціально-педагогічних технологій. Запропоновано комплексну, багаторівневу модель профілактики, яка охоплює

первинний, вторинний і третинний рівні. Ключовими елементами моделі є: розробка Програми профілактики булінгу на 2026–2028 роки, посилення координаційної ролі соціального педагога, системне підвищення кваліфікації педагогів, впровадження інтерактивних технологій (тренінги емоційного інтелекту, медіація «рівний-рівному», анонімні канали повідомлення), заходи згуртування колективу та обов'язковий індивідуальний супровід учасників конфлікту. Рекомендації деталізовано в Додатку Б.

4. Обґрунтовано практичне значення запропонованої системи для соціальних працівників. Розроблена модель суттєво розширює професійні функції соціального педагога, перетворюючи його з виконавця епізодичних заходів на ключового координатора антибулінгової політики закладу. Запропонована система дає соціальним працівникам чіткий інструментарій для системної профілактичної роботи, дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичними технологіями та забезпечує можливість моніторингу й оцінки ефективності власної діяльності. Реалізація рекомендацій сприятиме підвищенню якості соціально-педагогічної роботи, формуванню безпечного освітнього середовища та зниженню рівня булінгу в закладах позашкільної освіти.

Таким чином, у роботі вирішено всі поставлені завдання. Теоретичний аналіз і емпіричні дані підтвердили актуальність проблеми булінгу в сучасних закладах освіти. Розроблена комплексна система профілактики, заснована на соціально-педагогічних технологіях, має наукову новизну та практичну цінність, оскільки пропонує реальний механізм підвищення ефективності протидії булінгу з урахуванням специфіки позашкільної освіти та умов воєнного стану в Україні.

Проблема булінгу в сучасному освітньому середовищі є актуальною, складною та багатофакторною. Вона потребує не точкових рішень, а системного підходу, який враховує як індивідуальні особливості дітей, так і соціальний контекст їхнього розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані соціальними працівниками, педагогами, психологами та адміністраціями закладів освіти для вдосконалення профілактичної роботи та створення безпечного середовища для розвитку дітей і підлітків.

# СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Булінг і Мобінг – Причини розвитку і шляхи профілактики. Електронна бібліотека НАПН України. URL: http://lib.iitta.gov.ua/712116/1/01_18_

2. Блудова Ю. О., Ільїна О. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до створення безпечного освітнього середовища в умовах Нової української школи. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Запоріжжя, 20–21 листопада 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 11–13.

3. Бондар В., Харківська Т. Стратегії реагування на булінг та конфлікти у закладах освіти: порівняльний аналіз ефективності підходів / Валерія Бондар, Тетяна Харківська. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12, No. 2. С. 173–181

4. Булінг як соціально-психологічне явище у шкільному середовищі. *ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2023. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6723/1/Туранська%20Анастасія%20Андріївна.%20Магістерська%20робота.%20ДФН.%202023%20рік.pdf

5. Булінг: причини явища та його профілактика в школі. Освіта.UA. 2021. URL:https://osvita.ua/school/method/83083/

6. Вовк М., Гречин Н. Причини булінгу в молодіжному середовищі. *Науковий вісник*. 2020. № 4(13). С. 45–52.

7. Гончар Л. Проблеми професійної компетентності педагогів із запобігання й подолання булінгу серед підлітків. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Вип. 28. Кн. 1. 2024. С. 95-103.

8. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного ун-ту.* 2023. Вип. 114. С. 46-50.

9. Денисенко О.Б. Профілактика протидії проявам насильства в школі. *Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матеріали II Всеукраїнського форуму*. (Дніпро, 11 лютого 2021 року). Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2021. С. 192-196.

10. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ МОН від 28.12.2019 № 1646. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text

11. Журавель О. Проблема булінгу у сучасній школі. *Психологія і педагогіка.* 2020. № 5. С. 45–52.

12. Закон України Про освіту, 2017, № 38 – 39, ст.380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145–19#Text

13. Запобігання булінгу в шкільному середовищі: методичні рекомендації / За ред. Л. М. Шевченко. Київ: ІС НАН України, 2023. 76 с.

14. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник / авт. кол. ; Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ : ЮНІСЕФ, 2020. 198 с. URL:https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/Посібник_Протидія%20насильству_0.pdf

15. Кабика А. В., Єсіна Н. О. Сутність та особливості соціальної роботи з подолання булінгу в учнівському середовищі закладу загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти*, м. Харків, 15 трав. 2025 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук та ін. Харків, 2025. С. 94–99.

16. Карпенко О., Донченко Ю. Специфіка існування булінгу в закладах загальної середньої освіти в умовах війни. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2023. № 1. С. 56–62. URL:https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/7.pdf

17. Ковальова О. В. Правові засади протидії булінгу (цькуванню) в Україні: огляд змін до законодавства / О. В. Ковальова, В. П. Капуляк. *Amparo*. 2025. № 4. С.29-36

18. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 17 квіт. 2025 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

19. Конвенція ООН про права дитини (ратифікована Постановою ВР № 1760-XII від 27.02.91). Редакція від 16.11.2023. Верховна Рада України.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

20. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

21. Лесик А., Сапранкова К. Явище булінгу як психолого-педагогічний феномен освітнього процесу сучасного шкільного середовища. *Молодь і ринок*. 2023. URL: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/282835/277682

22. Лесько Н. В. Віктимізація булінгу: аналіз поняття та його вплив на суспільство. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. № 2 (46). С. 172-176

23. Максіом К. В. Соціально-психологічні особливості шкільного булінгу: характеристика учасників. *Психологічний часопис*. 2019. №3(25). С. 53 – 59.

24. Мельничук В. О., Андрєєнкова В. Л. Булінг у закладах освіти: профілактика, реагування, захист. Київ: Агенство «Україна», 2019.132 с.

25. Міхєєва Л., Кулєшова О. Булінг у закладах освіти: причини та шляхи подолання. *Психологічні травелоги*. 2022. № 1. С. 134-151

26. Момат Д. О. Стратегії подолання булінгу та агресії в дитячих групах в умовах війни. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2023. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7097

27. Мотуз А. В. Відповідальність за булінг та мобінг / наук. кер. М. П. Юніна. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних*

*процесів : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції,* м. Суми, 23–24 травня 2025 р. / редкол. : А. М. Куліш, В. В. Миргород, А. Р. Голоха та ін. Суми : Сумський державний університет, 2025. С. 159-163.

28. Назарова О. О. Зарубіжний досвід застосування кримінальної відповідальності до осіб що вчиняють булінг та мобінг. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права.* 2023. № 3. С. 3-8.

29. Нормативно – правова база з питань булінгу (цькування). URL:https://drabivosvita.gov.ua/httpszakonradagovualawsshow265719–08–13–15–20–05–2020/

30. Остапенко О. Булінг і мобінг як різновиди насильницьких посягань на фізичну особу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2023. DOI: 10.23939/law2023.40.124.

31. Попередження та протидія булінгу в закладах освіти: алгоритм взаємодії від МОН. URL: https://nus.org.ua/2024/09/14/poperedzhennya–ta–protydiya–bulingu–v–zakladah–osvity–algorytm–vzayemodiyi–vid–mon

32. Президент України. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України № 195/2020 від 25 травня 2020 р. URL:https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789

33. Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми: постнова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 року № 1513. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1513-2025-%D0%BF#Text

34. Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводженняз дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 04 червня 2025 року № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

35. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402- III. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

36. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.

37. Профілактика булінгу в закладах освіти України. URL:https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/12/part_1/28.pdfІнноваційна педагогіа

38. Проць О. Є., Романків Р. В. Протидія булінгу: правові аспекти захисту дітей від насильства. *Науковий вісник УНУ. Серія Право.* 2020. Вип.60. С.127–130.

39. Психологічні механізми булінгу у шкільному середовищі: монографія / За ред. Т. С. Яценко. Ужгород: УжНУ, 2021. 112 с.

40. Психологічні чинники залучення підлітків до булінгу: зб. наук. праць. К.: НАВС, 2022.

41. Сичинська М. Булінг у школі: ознаки та прояви цькування. URL: https://sychynska.com/buling–u–shkoli/sychynska.com

42. Соболь Є. Ю., Корнійченко А .О. Булінг в освітньому просторі – детермінанти та форми. *Наукові записки ЦДПУ*. 2020. Вип.8. С.4–9.

43. Тілікіна Н. В. Булінг (цькування) в закладі освіти як явище: навчальний модуль. Полтава: НУПП, 2018. 24 с.

44. Федорченко Т. Запобігання булінгу серед школярів у закладах загальної середньої освіти як педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2023. № 2. Кн. 2. С. 253–267.

45. Шахрай В. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: стан і способи вдосконалення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць.* Вип. 28. Кн. 2. 2024. С. 245-259.

46. Шахрай В. М. Протидія булінгу в освітньому середовищі: огляд основних підходів. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка».* 2025. № 3 (33). С. 1627–1637.

47. Юнін О. С., Юніна М. П., Резворович К. Р. Насильство по відношенню до дітей в закладах освіти (булінг): причини, наслідки вчинення, заходи запобігання та відповідальності. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-23

48. Юрко Н., Стефанишин І., Проценко У., Тиндик Н.. Безпечне освітнє середовище: основні характеристики мобінгу та булінгу. URL:https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.11.02.html

49. Як реагувати на булінг: законодавче роз'яснення від МОН. НУШ. 4 січня 2024. URL: https://nus.org.ua/news/yak-reaguvaty-na-buling-zakonodavche-roz-yasnennya-vid-mon

# ДОДАТКИ

## ДОДАТОК А.

**Дослідження стану булінгу та ефективності його профілактики в закладі освіти** (для педагогічних та інших працівників)

**Шановні колеги!**

Просимо Вас взяти участь в анонімному опитуванні, яке проводиться в рамках кваліфікаційної роботи. Ваша щира думка допоможе об'єктивно оцінити ситуацію з булінгом у закладі та покращити систему профілактики. Анкета анонімна, займе 6–8 хвилин. Результати будуть використані виключно в наукових цілях.

1. **Ваша посада** (випадаючий список)

Вчитель / викладач
Класний керівник
Адміністрація (директор, заступник)
Практичний психолог
Соціальний педагог / соціальний працівник
Інший працівник (вчитель-дефектолог, вихователь тощо)

2. **Стаж роботи в закладі освіти**

Менше 3 років
3–10 років
11–20 років
Понад 20 років

3. **Стаж роботи з дітьми/підлітками загалом**

Менше 5 років
5–15 років
Понад 15 років

4. **Як часто Ви особисто стикаєтеся з проявами булінгу в закладі за останній навчальний рік?**

Дуже часто (кілька разів на місяць)
Часто (1–2 рази на місяць)
Іноді (кілька разів за рік)
Рідко
Майже ніколи / не помічав(-ла)

5. **Які форми булінгу Ви найчастіше спостерігаєте?** (оберіть усі, що підходять)

Словесне цькування (образи, глузування, прізвиська)
Соціальна ізоляція, бойкот, ігнорування
Поширення чуток і пліток (в т.ч. в соцмережах)
Фізичне насильство (штовхання, удари, псування речей)
Кібербулінг
Економічний булінг (вимагання грошей, речей)
Сексуальне цькування / образи
Інше _____

6. **У яких класах/групах булінг проявляється найчастіше?** (можна обрати кілька)

5–6 класи

7–8 класи

9–11 класи

Приблизно однаково в усіх

Важко визначити

7. **Чи ставали Ви свідком булінгу, в якому брали участь діти з ВПО, багатодітних сімей, з інвалідністю чи інших вразливих категорій?**

Так, часто

Так, іноді

Ні

Важко сказати

8. **Чи знаєте Ви про існування в закладі локального Положення про протидію булінгу?**

Так, добре знаю

Чув(-ла), але детально не знаю

Не знаю

9. **Які заходи профілактики булінгу проводяться у Вашому закладі?** (оберіть усі, що проводяться)

Бесіди та класні години

Тренінги/заняття з психологом

Робота комісії з протидії булінгу

Анонімна скринька або Google-форма для скарг

Батьківські збори на тему булінгу

Медіація (примирення сторін)

Інформаційні стенди, плакати

Майже нічого системного не проводиться

10. **Наскільки ефективними Ви вважаєте наявні заходи профілактики булінгу?** (1 — зовсім неефективні, 5 — дуже ефективні)

11. **З якими труднощами Ви найчастіше стикаєтеся при реагуванні на булінг?** (оберіть до 3)

Брак часу

Недостатня підготовка педагогів

Батьки не підтримують / заперечують проблему

Діти не повідомляють про факти булінгу

Відсутність чіткого алгоритму дій

Боязнь конфлікту з батьками агресора

Недостатня підтримка з боку адміністрації

Інше _____

12. **Чи зверталися до Вас діти/батьки по допомогу через булінг за останній рік?**

Так, неодноразово

Так, 1–2 рази

Ні

13. **Наскільки, на Вашу думку, достатньою є залученість соціального педагога/працівника у профілактику та реагування на булінг?** (1 - зовсім недостатня, 5 - дуже достатня)

14. **Що, на Вашу думку, потрібно зробити для ефективнішої профілактики булінгу в закладі?** (відкрите питання)

15. **Які форми роботи Ви вважаєте найбільш ефективними?** (оберіть до 4)

Систематичні тренінги для учнів
Навчання педагогів (семінари, вебінари)
Робота з батьками
Шкільна служба медіації («рівний-рівному»)
Анонімні методи повідомлення
Індивідуальна робота з агресорами та жертвами
Заходи згуртування класу (проєкти, квести, спортивні заходи)
Моніторинг соціальних мереж класу

16. **Ваші додаткові зауваження, пропозиції або коментарі** (відкрите)

Дякуємо за Ваш час і щирі відповіді! Разом ми можемо зробити заклад освіти безпечнішим і комфортнішим для дітей.

https://forms.gle/hTqBEVYSjSWQH3zP9

**ДОДАТОК Б.**

**Рекомендації щодо удосконалення системи профілактики булінгу в ЦНТТМ «Сфера»**

| № | Рівень профілактики | Напрям / захід | Конкретні рекомендації | Відповідальні | Термін виконання | Очікуваний результат |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | **Стратегічний** | Комплексна програма | Розробити та затвердити «Програму профілактики булінгу на 2026–2028 роки» | Робоча група, адміністрація | До вересня 2026 | Наявність системного документа |
| 2 | **Організаційний** | Роль соціального педагога | Закріпити координаційну роль соціального педагога у протидії булінгу (моніторинг, медіація, облік випадків) | Директор, соціальний педагог | До жовтня 2026 | Посилення координації та «видимості» фахівця |
| 3 | **Підвищення компетентності** | Навчання педагогів | Проведення регулярних практичних тренінгів для педагогів (2 рази на рік) | Адміністрація, соціальний педагог, психолог | Постійно, починаючи з вересня 2026 | Зростання професійної компетентності |
| 4 | **Первинна профілактика** | Робота з усім колективом | Щомісячні інтерактивні заняття з розвитку емоційного інтелекту, емпатії та ненасильницької комунікації | Соціальний педагог, психолог, вчителі | Постійно | Формування культури поваги та толерантності |
| 5 | **Первинна** | Згуртуванн | Організація | Всі | Постійн | Підвищенн |

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | **профілактика** | я колективу | спільних проєктів, квестів, творчих конкурсів, волонтерських акцій | педагогічні працівники | о | я сплоченості груп |
| 6 | **Первинна профілактика** | Онлайн-безпека | Розробка та впровадження єдиних правил безпечної комунікації в чатах і соцмережах | Адміністрація, соціальний педагог | До грудня 2026 | Зниження проявів кібербулінгу |
| 7 | **Вторинна профілактика** | Раннє виявлення | Впровадження анонімних каналів повідомлення (Google-форма + скринька) | Соціальний педагог | До листопада 2026 | Збільшення кількості повідомлень про проблеми |
| 8 | **Вторинна профілактика** | Робота з групами ризику | Створення та підготовка шкільної служби медіації («рівний-рівному») | Соціальний педагог, психолог | До січня 2027 | Ефективне вирішення конфліктів однолітками |
| 9 | **Вторинна профілактика** | Підтримка вразливих категорій | Організація підтримуючих груп для дітей ВПО, багатодітних сімей та дітей з особливими потребами | Соціальний педагог, психолог | Постійно | Зниження ризику віктимізації |
| 10 | **Третинна профілактика** | Реагування на випадки | Впровадження обов’язкової процедури | Комісія з протидії булінгу | Постійно | Відновлення відносин і запобіганн |

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | медіації після кожного підтвердженого випадку | | | я повторенню |
| 11 | **Третинна профілактика** | Індивідуальний супровід | Розробка індивідуальних програм супроводу для жертв, агресорів та свідків | Соціальний педагог, психолог | За потреби | Повне вирішення конфлікту та реабілітація |
| 12 | **Моніторинг та оцінка** | Оцінка ефективності | Проведення щоквартального анонімного опитування учнів та працівників | Робоча група | Постійно | Можливість оперативного коригування заходів |

**ДОДАТОК В.**

**Зведені результати анонімного анкетного опитування працівників ЦНТТМ «Сфера»**

| № респ. | Посада | Стаж у закладі | Заг. стаж з дітьми | Частота булінгу | Найпоширеніші форми булінгу | Класи з найбільшим булінгом | Булінг вразливих категорій | Обізнаність з Положенням | Ефективність заходів (1-5) | Залученість соц. педагога (1-5) | Найефективніші форми роботи | Пропозиції щодо удосконалення (пит. 14) | Додаткові зауваження (пит. 16) |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Вчитель | 3–10 років | 5–15 років | Часто | Словесне, чутки, кібер | 7–8 | Так, іноді | Чув, але детально не знаю | 3 | 2 | Тренінги, згуртування, робота з батьками | Регулярні тренінги та робота з батьками | Брак часу на профілактику |
| 2 | Класний керівник | 11–20 років | Понад 15 | Дуже часто | Словесне, соціальна ізоляція, кібер | 7–8 | Так, часто | Добре знаю | 2 | 3 | Тренінги, медіація, анонімні повідомлення | Створити службу медіації та анонімну форму | Діти бояться говорити |
| 3 | Вчитель | 3–10 років | 5–15 років | Іноді | Словесне, чутки, фізичне | 5–6 | Так, іноді | Чув, але детально не знаю | 3 | 2 | Тренінги, згуртування | Більше спільних заходів для згуртування | — |

| | | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 4 | Адміністрація | Понад 20 | Понад 15 | Часто | Словесне, кібер, соціальна ізоляція | 7–8, 9–11 | Так, іноді | Добре знаю | 4 | 4 | Навчання педагогів, тренінги, робота з батьками | Системне навчання педагогів | Потрібна підтримка адміністрації |
| 5 | Вчитель | Менше 3 | Менше 5 | Іноді | Чутки, соціальна ізоляція, кібер | 7–8 | Ні | Не знаю | 2 | 1 | Тренінги, згуртування | Анонімні канали повідомлення | Багато кібербулінгу |
| 6 | Класний керівник | 11–20 років | 5–15 років | Часто | Словесне, кібер, сексуальне | 7–8 | Так, часто | Чув, але детально не знаю | 3 | 3 | Тренінги, медіація, анонімні канали | Посилити роботу з батьками | Батьки часто заперечують проблему |
| 7 | Практичний психолог | 3–10 років | Понад 15 | Дуже часто | Словесне, чутки, кібер | 7–8 | Так, часто | Добре знаю | 3 | 5 | Тренінги, індивідуальна робота, медіація | Індивідуальна робота з агресорами | Потрібно більше годин на психолога |
| 8 | Соціальний педагог | 11–20 років | Понад 15 | Часто | Словесне, соціальна ізоляція, | 7–8 | Так, іноді | Добре знаю | 2 | 3 | Навчання педагогів, тренінги, анонімні | Посилити мою роль у профілактиці | Мало часу на системну роботу |

| | | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | кібер | | | | | | повідомлення | | |
| 9 | Вчитель | 3–10 років | 5–15 років | Іноді | Чутки, фізичне, економічний | 9–11 | Так, іноді | Чув, але детально не знаю | 3 | 2 | Згуртування, тренінги | Більше творчих спільних проєктів | — |
| 10 | Класний керівник | Менше 3 | 5–15 років | Часто | Словесне, кібер, соціальна ізоляція | 7–8 | Так, часто | Чув, але детально не знаю | 2 | 2 | Тренінги, робота з батьками, медіація | Навчання для вчителів | Дуже багато кібербулінгу |
| 11 | Адміністрація | 11–20 років | Понад 15 | Дуже часто | Словесне, чутки, кібер | 7–8, 9–11 | Так, іноді | Добре знаю | 4 | 4 | Навчання педагогів, тренінги, згуртування | Комплексна програма профілактики | Потрібна офіційна програма |
| 12 | Вчитель | 3–10 років | Понад 15 | Іноді | Соціальна ізоляція, чутки, сексуальне | 5–6 | Ні | Не знаю | 1 | 1 | Тренінги, згуртування | Активніше залучати батьків | Ситуація погіршується |
| 13 | Вчитель | 11–20 років | 5–15 років | Часто | Словесне, кібер, фізичне | 7–8 | Так, іноді | Чув, але детально не знаю | 3 | 3 | Тренінги, анонімні канали, робота з батьками | Створити комісію, яка реально | — |

| | | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | | | | | | працює | |
| 14 | Інший працівник | Менше 3 | Менше 5 | Рідко | Словесне, чутки | Важко визначити | Так, іноді | Чув, але детально не знаю | 3 | 2 | Згуртування, тренінги | Більше заходів на згуртування | Діти загалом дружні |
| 15 | Класний керівник | Понад 20 | Понад 15 | Дуже часто | Словесне, кібер, соціальна ізоляція | 7–8 | Так, часто | Добре знаю | 2 | 3 | Тренінги, медіація, навчання педагогів | Системні тренінги та медіацію | Потрібна допомога соціального педагога |